

VEREENIGING
TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP.
1894-1895.

Vergadering van Vrijdag 22 Februari 1895,
's avonds te 8 uur,
in den foyer van Musis Sacrum te Arnhem.

Voorzitter : Generaal NETSCHER.

De VOORZITTER. Deze vergadering openendo, is mij het zeer aangenaam dit in Arnhem te mogen doen, een eer die mij gedurende de zeven jaren, dat ik voorzitter ben dezer Vereeniging, nog niet is te beurt gevallen. Het is mij ook aangenaam te zien dat, alhoewel er heden avond hier ter stede verscheidene feestelijke reünies zijn, toch het getal heeren, die aan de oproeping voor deze vergadering gehoor hebben gegeven, nog betrekkelijk groot is.

Aan de orde is de ballotage van candidaten.

De VOORZITTER verzoekt de heeren Van Oort en Furstner met hem het bureau van stemopneming te willen uitmaken.

De uitslag der stemming is, dat met algemeene stemmen tot leden worden aangenomen de heeren: A. W. Brunt, 1e luit. der infanterie en Th. A. De Neve, kapitein der artillerie, beiden van het N. I. leger, en G. H. E. Bergsma, 2e luit. der infanterie te Arnhem.

De VOORZITTER bedankt de heeren van het stembureau voor de door hen volbrachte taak.

Aan de orde is nu de voordracht van den heer J. T. T. C. van Dam van Isselt, luitenant-kolonel der infanterie, over

Volksopvoeding en Volksweerbaarheid.

De heer VAN DAM VAN ISSELT :

Maintenant tout est à refaire par l'éducation.

JULES SIMON.

Grâce à la discipline de la famille l'homme du peuple,
à de rares exceptions près, arrive au service déjà discipliné.

Generaal DRAGOMIROV.

Geen bastions maar bataljons.

KNOOP.

Mijne Heeren!

Velen onzer mochten, in de laatste helft dezer eeuw, getuigen zijn van twee groote gebeurtenissen, die op de kaart van Europa diepe sporen nalieten. En thans, eer wij de grens der 19e eeuw overschrijden, opent de historie een tijdvak, dat de wereldkaart aangrijpt.

Nadat jarenlang de mysteriën van Afrika onze belangstelling hadden geprikkeld; nadat nu eens Livingstone en Stauley, de Nijl en de Congo, Gordon en Wolseley, Suez maar bovendien de Transvaal onze aandacht hadden geboeid, worden eensklaps aller oogen gericht naar het verre Oosten. En het is niet alleen Nederland dat daarheen belangstellend den blik richt. Noch van Sumatra's noordkust, noch van Lombok gaat die machtige invloed uit. De aandacht der geheele beschaafde wereld, beiden van Europa en Amerika, zij kan slechts gekluisterd worden door eene gebeurtenis, die op den gang der wereldhistorie een alles beheerschenden invloed oefent, in beteekenis gelijk als, vijf eeuwen geleden, Columbus' ontdekkingsstocht.

Hem, die een open oog heeft voor de teekenen der tijden, waren de voorboden niet ontsnapt van de groote gebeurtenissen, waarvan het Oosten zwanger ging.

Tot elke hoofdstad van Europa, in meest elke voorname Universiteit, tot elk brandpunt van geestelijke beschaving drongen de verkenningstochten door der eclaireurs, die het eilandenvolk aan den Grooten Oceaan over geheel den aardbol nitzond, gelijk eenmaal ook Nederland deed.

Meer en meer werd het voor ieder duidelijk, dat het volk van Japan zijn leerlingtijd achter den rug had; dat ook zijn wandeljaren ten einde spoedden, en de beschaving, in haar reis om de wereld, den overtocht van Amerika naar Azië's Oostkust had volbracht. Niet als jongere, maar als pair, als aanklager, als gezaghebber klonk te Chicago, thans reeds bijna twee jaar geleden, op het Wereldcongres der godsdiensten, het woord van den Japanschen priester.

Een diepen indruk maakte de acte van beschuldiging, waarmede de woordvoerder van het Buddhisme optrad, niet tegen het Christendom, maar tegen de Christenheid. Een rilling greep de vergadering aan, toen de geleerde Japansche Buddhist Hirai haar deze welsprekende woorden toevoegde: »Wij Japaneezen worden dikwijls barbaren genoemd en te stompzinnig om de waarheden des bijbels te verstaan. En het is waar, eene zedelijkheid, die bestaat in het prediken van het eene en het doen van juist het tegenovergestelde, voor het vatten van zulk eene zedelijkheid zijn wij te stomp.

»Ik geloof ook dat dit de zedelijkheid niet kan zijn van het beschaafde Westen. Ik geloof in de humaniteit dezer natiën ondanks den slechten schijn. Gelijk gij, volk van Amerika, eenmaal recht vraagdet van uw moederland, zoo vragen ook wij recht van de vreemde mogendheden.

»Elken godsdienst, die der menschheid onrecht leert, zal ik blijven bestrijden, gelijk ik dat tot nu toe deed, met lichaam en ziel. Ik zal de bitterste vijand van het christendom zijn of de warmste bewonderaar van de evangeliën. Wij, de veertig millioen zielen van Japan, die met vastheid en volharding blijven staan op onzen eisch van internationale gerechtigheid, wij kunnen niet anders dan afwachten wat de zedelijkheid der christenheid zal blijken te zijn.»

Die stoute taal van den Shinto priester klonk den duizenden christenen in het oor als een donderslag.

Het woord van den tengeren Japanees, de kreet van een verdrukt volk, ook voor Nederland eene waarschuwing, klonk als eene stem uit de duisternis.

Dat onze Indische nabuur was ontwaakt, dat hij als meester

optrad, het was duidelijk geworden voor ieder, die ooren had om te hooren.

Maar dat de daad zoo spoedig zou volgen op het woord, dat hadden maar weinigen vermoed.

En het merkwaardigst verschijnsel, althans voor zeer velen, is de treffende bijzonderheid, dat tegen alle regelen der alledaagsche krijgskunst en der hedendaagsche staatsmanskunst ditmaal de meerderheid ongelijk heeft.

Aan de eene zijde toch zien wij een Rijk, onmetelijk groot als China, dat zijne ongeveer 400 millioen inwoners streng heeft gekazerneerd. Het heeft vol practischen zin trouw geluisterd naar de zeer bevattelijke lessen van het gezond verstand. Nuchter van aard, toegerust met eene voorname verachting voor idealen en met een open oog voor de realiteit der materie, heeft het Chineesche volk zich niet vergenoegd met liniën en stellingen, het heeft een duidelijk zichtbaren muur opgetrokken tot bescherming zijner grenzen, ten einde zijne onafhankelijkheid, als in een toko, tegen den inbreker te beveiligen. Vijand van alle zwevende bespiegeling en aanbiddend van het naakte feit, heeft het examens voorgeschreven op zoo uitgebreide schaal dat het zelfs den naijver heeft opgewekt van hen, die niet alleen voor de kiezers, maar ook voor de afgevaardigden een examen wenschelijk achten, ja zelfs voor de raadslieden van de kroon en de hoogere aanvoerders van het leger, al hadden zij een veldslag gewonnen.

Nadat zij alle geloof met practische wijsheid over boord hadden gezet, bleef alleen het bij-geloof in de wijsheid van het examen behouden. De nuchtere Chinees heeft goede voorzorgen genomen, diëet, de cel, het bad, om het gebruik van alle ongeoorloofde middelen bij het examen van den aanstaanden mandarijn met ernst te keer te gaan.

En het gebruik van die middelen wordt niet alleen gestraft met verwijdering van het examen, maar zelfs, naar men weet, met verwijdering van het gastmaal des levens.

Doch ook hier blinkt de wijsheid van dit bij uitnemendheid practische volk weder uit in vollen luister.

Het is toch mogelijk, volgens de wet, de doodstraf bij plaats-

vervanging te doen voltrekken. Een ter dood veroordeelde kan, geheel overeenkomstig artikel 60 onzer militiewet, zijn dienst doen waarnemen door een plaatsvervanger.

Hoe nuttig die instelling is, blijkt uit de groote voordeelen, die daaruit voortvloeien voor den veroordeelde, die aan den scherprechter ontsnapt en voor het gezin van den plaatsvervanger, dat na zijn dood uit de schulden gered is, en zich zelfs in zekere behagelijke welvaart mag verheugen.

In weerwil van al die degelijk geniale voorzorgen en dien practischen eeredienst der realiteit; ten spijt der opperheerschappij van het nuchter gezond verstand; in strijd zelfs met de beloften en aanspraken van de methode der positieve wetenschappen, zien wij het Hemelsche Rijk met zijne goed geschoolde, goed geëxamineerde, stipt oneerlijke mandarijnen en zijne 400 millioen Chineezzen het onderspit delven in den strijd tegen den kleinen, getal-zwakken, onaanzienlijken buurman.

Men zou met de onloochenbare feiten voor oogen geneigd zijn te twijfelen aan de logica der historie. Zou het mogelijk kunnen zijn dat hot wereldgericht hier eene fout heeft begaan? Die vraag moet zeker wel eens oprijzen bij den man in wiens glashelder gedachten-paleis der koele rede aarde noch hemel eenig geheim verbergt, en daarom ook vol minachtende wereldwijsheid de schouders ophaalde over het kleine volk dat zich in allerhande droombeelden verlustigde; zich aan de illusie overgaf om het onmogelijke mogelijk te willen maken, doordien het, betrekkelijk klein, als Nederland tegenover Duitschland, zelfs de gedachte durfde koesteren eenmaal den voet te zetten op den nek van den tienmaal sterkeren buurman.

Japan heeft dat durven doen. Dertig jaar en langer heeft het gearbeid aan de verwezenlijking van een groot doel, volgens de applicatorische methode en de voorschriften van het krijgsspel, ook met de hoogste kans, onbereikbaar.

Het heeft zich gedurende al dien tijd opgehouden met allerhande nieuwigheden; den spot gedreven met alle regelen van een bedachtzaam en voorzichtig staatsbeleid; het heeft zich durven vermeten een hooger staats-ideaal te koesteren dan de handhaving der neutraliteit, die, gelijk elke onzijdigheid, uit-

loopt in geslachteloosheid; ja het heeft zijn onpractisch idealisme zoo ver gedreven dat het zelfs aan zijne hoogere Handelsschool de vrijwillige oefeningen in den wapenhandel heeft ingevoerd, en het is in die richting zoo ver afgedwaald dat, terwijl daar slechts vier uur per week — ik spreek nog altijd over de hoogere Handelsschool — aan het handelsrekenen worden gewijd, de gymnastiek en de vrijwillige oefeningen in den wapenhandel van de leerlingen, in elke klasse, vijf uren per week in beslag nemen, alzoo meer dan eenig ander vak met uitzondering van de Engelsche taal.

Japan heeft in weerwil van al die fouten voor de rechtbank van het positief materialisme het proces in hooger beroep gewonnen voor den Hoogen Raad van het practisch idealisme.

Van dat vonnis in hoogste instantie gewezen voor den rechterstoel der historie is geen appel. Het zwaard van Brennus is nog altijd overwegend bij het opmaken der balans. Het is de veder waarmede de muze der historie in het beslissend oogenblik het lot der volken schrijft. Want de geschiedenis der menscheit is niet naar de bekrompen en eenzijdige leer der positivisten en rationalisten, een mechanisch marionnettenspel, maar een dynamisch proces van levende, denkende, gevoelende en zelf-willende, bezielde krachten. In de laagte, op het effen pad, en bij den horizon van het dagelijksch leven moge het anders schijnen, hij die opklimt tot 's levens hoogtepunt, aanschouwt in den gang der wereldgeschiedenis de verschijning der zedelijke wereldorde, wier richting wordt bepaald door de zedelijke energie.

Daarin schnilt het geheim van elken strijd, van elke overwinning. Daaraan zij u de kleine volken de glorie hunner groote uitkomsten verschuldigd. Daaraan dankt Griekenland Marathon, Zwitserland Sempach, Nederland Nieuwpoort en den zegetocht op de Theems, de Transvaal Majuba.

Hoe dieper men doordringt tot het wezen der historie, tot de bronwel van de zege in den strijd der volken om het bestaan, hoe dieper men de overtuiging erlangt dat de oorsprong der overwinning zich niet op het slagveld bevindt, dat hare grondoorzaak niet zetelt in de talrijke legerkorpsen, minder nog in

eene gekunstelde legerorganisatie, maar in eene goed gespieerde, zedelijke energie, door een hoogen geest voorgelicht.

Het wordt, met de waarschuwing van Japan, onzen Indischen buurman, met de lessen, die het China en zijne mandarijnen geeft voor oogen, hoog tijd dat wij aan den vooravond van een nieuw tijdperk van ons constitutioneel leven in dien zin de rekening opmaken ¹.

Het is toch een onloochenbaar feit, dat in meer dan een opzicht bij ons niet alles naar wensch gaat. In weerwil der vele millioenen aan onze defensie besteed, is het volksgeweten op het stuk der landsverdediging niet gerust. Men wantrouwt de toekomst, omdat men zichzelf niet vertrouwt. Men bestaat niet door de genade der eigen kracht, maar door de gunst der omstandigheden. Weldra zal er een kwart eeuw verstreken zijn sedert wij tot het bewustzijn kwamen van onze weerloosheid. Wij hebben sedert dien tijd een anti-dienstvervangingsbond en andere bonden opgericht; de plaatsvervanging op slimme wijze gehandhaafd; wij hebben forten — plaatsvervangers van steen en metaal — gebouwd en bewapend; tonnen gouds, neen millioenen hebben wij geofferd aan onze doode weerkrachten; wij hebben onze grondwet herzien; vlijtig Duitschlands krijgswezen bestudeerd, maar het heeft ons bij slot van rekening ontbroken aan de kracht om op het gebied van het krijgswezen een groot werk tot stand te brengen, dat eene waardige, neen een hoogere plaats inneemt dan ons nationaal wetboek van strafrecht; dan de brug, geslagen over het Hollands Diep; dan het Pantheon, gesticht voor de grootmeesters onzer nationale kunst.

En niet alleen op het gebied van ons krijgswezen, ook daarbuiten bespenren wij teekenen van gemis aan veerkracht. Doode steden bevolken onze kusten: wij bouwen een wereldhaven, maar de wereldhandelaar, een Lemaire ontbreekt.

Amsterdam werd groot aan het Y, het verkwijnt met Ymuiden. De hoofdbron van ons bestaan, de landbouw, volgt het voorbeeld van de hoofdstad. Op de wereldmarkt worden wij geslagen door het kleine, vernederde Denemarken. Het arme, berooide Ierland moet ons bijstand verleen en tot voorziening

in de behoeften van onze ruitery en leger-tros, en de hulp van vreemdelingen kunnen wij niet ontberen om ons te handhaven in onze koloniën.

Onze krankzinnigengestichten moeten wij voortdurend uitbreiden en tonnen gouds besteden voor den bouw van nieuwe gevangenissen, waarin steeds ruimte te kort is. Onze z.g. werk-koloniën zijn overbevolkt. Per jaar gebruiken wij ruim 40 millioen aan tabak en sigaren; nagenoeg 50 millioen aan spiritualiën en hebben meer dan het tienvoud geofferd voor den bouw van spoorweglijnen in Amerika, die nooit hebben bestaan. Maar het leger hier te lande kunnen wij niet op de gewenschte sterkte brengen. Er ontbreken ons, bij overvloed van werkeloozen, $\pm$ 5700 vrijwilligers en in de eischen der aanvulling van het Indische leger kunnen wij ter nauwernood voorzien.

Jaarlijks worden tusschen de 4 à 5000 kinderen in de gevangenis opgenomen, en de middelen tot genezing dier kwaal door sommigen aanbevolen zijn de knoet en de schoolcel, door hervorming van de school tot gevangenis, van den onderwijzer tot cipier.

Onze heidevelden kunnen wij niet behoorlijk ontginnen; wij hebben Nederland bijna geheel ontwoud; wij verwoesten vele der bosschen, die ons bleven, en het kapitaal is gelukkig met werkstaking tegen $1\frac{1}{2}$ of 2 percent.

Wettigen deze verschijnselen niet de vraag of niet eene grondfout de gemeenschappelijke oorzaak is van al deze verschijnselen, die, ik haast mij het er bij te voegen, zich niet tot de grenzen van Nederland beperken.

Een alleszins bevoegd beoordeelaar, Tocqueville, zegt omtrent Amerika: »Les désirs et les jouissances se multiplient. Les particuliers font de petites choses, et l'Etat d'immenses. Les âmes ne sont pas énergiques. Il se rencontre peu de grands dévouements, de vertus très-hautes, très-brillantes et très pures. Presque tous les extrêmes s'adouciennent et s'émoussent; presque tous les points saillants s'effacent pour faire place à quelque chose de moyen. Je promène mes regards sur cette foule innombrable composée d'êtres pareils, ou rien ne s'élève ni ne s'abaisse. Le spectacle de cette uniformité universelle m'attriste et me glace" 2.

Wat zou Tocqueville wel geschreven hebben, indien hij Nederland had bezocht? Een alles nivelleerend streven naar uitwendige gelijkheid voert meer en meer naar karakterdoodende en karakterlooze eenvormigheid.

In kennis en wetenschap staan wij hooger dan de voorgeslachten, die met oneindig minder hulpmiddelen dan ons geschonken zijn, groote dingen tot stand brachten. De groote uitvindingen als de boekdrukkunst, het schilderen in olieverf, die voorheen haar naam schonken aan geheel een eeuw, verdringen elkander thans in de spanne van een jaar. De dag- en weekbladen, de maandschriften en jaarboeken brengen de wetenschap tot ieder, die lezen kan; de godin der rede viert nog altijd feest op feest; wij bouwen scholen als paleizen, en ontwerpen schoolprogramma's alsof al onze zonen en dochteren begaafd zijn met het alomvattend brein van een Leibnitz, Shakespeare of Goethe. Maar bij al het licht der wetenschap is het soms ellendig koud geweest; is het gemoedsleven niet inniger geworden en is vooral de kracht tot handelen niet verhoogd.

Het ontbreekt ons aan de bewegende, aan de scheppende kracht, aan hogere leiding, aan veerkracht van wil en karakter.

Dat komt in hoofdzaak voor rekening van de dirigeerende, de leidende klasse, van hen, die het heft in handen hebben en den koers, de richting der beweging zoowel als het tempo der ontwikkeling, en daarmede het standpunt bepalen van het volk, waarop zij een overwegenden invloed uitoefenen.

Pluto's aristocratie, geboren in 1848, heeft op de regeringsbanken hare eigen zaken voortgezet; zij heeft ter dege zorg gedragen voor een uitgebreid spoorwegnet; voor goedkoop onderwijs ten behoeve van den "breeden zoom der burgerij"; voor uitmuntende geneeskundigen in de steden; voor krachtige bescherming der openbare gezondheid en, door het batig slot, voor een Rijksmuseum. Maar bij den dood van Thorbecke was ons aanzien naar buiten niet verhoogd; de schutterijwet van 1827 niet herzien; het volk niet weerbaar doch Atjeh in aantocht.

De regenten der kleine gemeenten zorgden beter voor de

herders dan voor de kudde. Zij waren slechts weinig bedreven in de praktijk van het onbaatzuchtig dienen en daardoor ook in de edele kunst van regeeren in den hoogerem zin van het woord. Hun staatsideaal verhief zich vaak maar weinig boven het peil eener naamlooze vennootschap met een of meer aandeelen voor elken kiezer.

Het is duidelijk dat in dien toestand „nuttige kennis” de lenze van den dag was, maar dat weinig gedaan werd tot verheffing van den volksgeest en nog minder tot veredeling van het volkskarakter.

In die dagen vond de wanklank in den mond van een invloedrijk volksleider, die »de nationale eer geen druppel bloed waard achtte”, zooveel weerklank dat hij weldra, als volksvertegenwoordiger, in aanmerking werd gebracht. En in een zeer deftig Nederlandsch tijdschrift, dat met uitnemend letterkundig talent werd geredigeerd, was omstreeks dienzelfden tijd, zonder eenige tegenspraak te ondervinden, een zeer geacht schrijver de tolk van vele kiezers, toen hij beweerde dat »de krijgslust voor onze zonen is, wat de prostitutie is voor onze dochters.”

Met eene dergelijke gezindheid en bij zulk eene opvatting van zaken onder den beperkten groep van leiders, sedert '48 tot regeeren geroepen, was weinig te hopen voor gezonde ontwikkeling der volksweerbaarheid.

Is het wonder dat een edele natuur als Buys, een man, die ons volk kende en liefhad, in die dagen de verzuchting slaakte, »dat hij, die nog geloofde dat in onze volksvertegenwoordiging groote belangen zwaarder wegen dan kleine hartstochten, die mocht meenen, dat men ook daar een open oog mocht hebben voor den ernst der tijden, zich illusiën heeft gemaakt. Uit hoevele voortreffelijke persoonlijkheden die vergadering ook moge bestaan” — laat Buys er op volgen, en hij schreef dat kort voor de jongste herziening der grondwet — »als souverain regeerings-college is dat Parlement een onding, even ongeschikt om leiding te geven als om die te ontvangen”. En een ander, een man, die ons volk goed kent en niet minder liefheeft dan Buys, onze Nicolaas Beets spreekt geheel in denzelfden zin als

hij het woord voert tot zijne leerlingen, de aanstaande leiders en vertegenwoordigers van het Nederlandsche volk. Hij wijst hen op »grootte mannen en ware grootheid"; hij spreekt tot hen bij voorkenr over »karakter" en klaagt over »karakter-schaarschte."

En het zijn juist het karakter, de eigendommelĳheid der individueele kracht, de oorspronkelĳheid, de zelfstandigheid, de energie van den zedelĳken wil, die de bewegeude krachten van een volk uitmaken. Zij ontsluiten den oorsprong van zijne grootheid; zij vormen den maatstaf van zijne beteekenis onder de wereldvolken; zij smeden het noodanker voor zijne onafhankelĳheid.

Terecht besluit von der Goltz zijn merkwaardig boek »Das Volk in Waffen" met deze beteekenisvolle woorden:

»Wir müssen uns aber vor Augen halten, dass wir die Höhe noch zu erreichen haben. Hinan! heisst die Losung. Unausgesetzte Arbeit zur Vervollkommung unseres nationalen Heer- und Wehrwesens ist für lange Zeit hinaus noch immer höchste Staatsweisheit für uns. Hand in Hand damit muss die *Steigerung* der moralischen Kräfte gehen, die im Kriege alles entscheiden; — *Steigerung* nicht Erhaltung: denn »nie befinden sich die moralischen Kräfte im Stillstande; sie fallen, sobald sie nicht mehr nach Erhöhung streben.

Zuvörderst ist es also nothwendig, uns selbst und dem heranwachsenden Geschlecht, welches wir zu erziehen haben, klar zu machen, dass eine Zeit der Ruhe noch nicht gekommen ist, dass die Voraussage von einem letzten Kampf kein Hirngespinnst ehrgeiziger Thoren ist, sondern, dass er eines Tages kommen wird, unvermeidlich, mit voller Gewalt, mit dem Ernst, den jener Völkerentscheidungskampf vor rückhaltloser Anerkennung eines neuen Staaten-Verhältnisses mit sich bringt. Sodann ist in diesem Bewusstsein, das die Grundlage bilden muss, unausgesetzt durch Beispiel, Wort und Schrift darauf hinzuwirken, dass leidenschaftliche Liebe zum Vaterlande, die Entschlossenheit, schweren Prüfungen nicht auszuweichen, Selbstverleugnung und Opferfreudigkeit in unseren und unserer Kinder Herzen immer mächtiger werde."

Ook von der Goltz acht alzoo de zedelijke kracht, — het fundament van alle fundamenteen, het hechtste bolwerk van den Staat.

De volksweerbaarheid is ook volgens hem in haar levensbeginsel een zedelijk vraagstuk.

Dit wetende dringt zich de vraag aan ons op, wat wij in die richting kunnen en moeten doen. En die vraag is vooral voor ons, een klein volk, van groot belang. Want wij zijn bij de ontwikkeling onzer strijdkrachten weldra beperkt door het zielelental, maar voor ieder onzer zijn aan de grootheid van ziel geene grenzen gesteld.

Het is van algemeene bekendheid dat elke kracht slechts door oordeelkundige oefening wordt ontwikkeld.

Wanneer wij nu in aanmerking nemen, dat wij gebonden zijn door onze historie, door de macht der erfelijkheid, door den invloed van het ras, door ons nationaal karakter en den tijdgeest, zoowel als door onzen bodem en ons klimaat, dan rijst twijfel of er wel sprake kan zijn van ontwikkeling der zedelijke energie en is de vraag niet misplaatst of wij niet veeleer product, resultante zijn der omstandigheden vóór en rond ons?

Hier naderen wij het gebied van den vrijen wil. Zijn wij met noodwendigheid gedetermineerd, gaat de menschheid langs de rails, door mechanische noodzakelijkheid gelegd, of kunnen de volken invloed uitoefenen op de richting der toekomstige banen?

De ervaring geeft een bevestigend antwoord op de laatste vraag. Het zelfbewustzijn kan in het individu prikkelen tot versterking der wilskracht en daarna bovendien op de richting dier kracht een belangrijken invloed oefenen.

Lang mogen wij hier niet stilstaan. Het is voldoende wanneer wij in het oog houden dat de mensch het vermogen heeft te doen of niet te doen iets, waarin hij al of niet lust heeft. Die vier verschillende vermogens, niet zelden verward, zijn van zeer verschillenden aard. De man, die door een *daad* of door *onthouding* een *offer* brengt, wordt door geheel andere beweeg-

redenen geleid dan hij die uit *hartstocht* handelt of uit *wilswaakte* werkeloos blijft.

Toch kunnen in al deze verschillende gevallen de zichtbare uitkomsten onderling gelijk zijn.

In den strijd der verschillende krachten, die de daad, de handeling bepalen, behoudt de individualiteit zijne rechten. De kracht der individualiteit is wel niet alvermogend, doch evenmin onvermogend. Onder de machtige collectieve invloeden, hierboven opgesomd, gaat de invloed van het individu niet te gronde. Want gelijk in de stoffelijke, gaat in de zedelijke wereld niet eene kracht verloren. En hoe groot die enkele krachten tegenover de massale wezen kunnen, bewijst de geschiedenis. Zeer terecht is dan ook gezegd dat de geschiedenis van een volk in het wezen der zaak de geschiedenis van zijne groote mannen is. Zij beheerschen den tijdgeest, als Baco en Goethe, Willem III en Mirabeau; of banen nieuwe wegen als een Newton of Darwin. Doch al klimt men niet op tot hunne hoogte, dan nog wordt men getroffen door den overwegenden, beslissenden invloed van enkele individuen op het lot van geheele volken.

Amerika zou zich op geheel ander standpunt bevinden, indien de neger Philips, een gewoon predikant Parker, de groote woordvoerders en strijders voor de afschaffing der slavernij en hunne landgenooten, Mevrouw Beecher Stowe, de schrijfster van de Negerhut, niet geleefd hadden.

Engeland zou op dit oogenblik zonder den vermaarden Rector van Rugby, Thomas Arnold, ongetwijfeld een geheel ander standpunt van ontwikkeling en beschaving innemen.

Juist op het gebied der opvoeding ontmoet de individualiteit het ruimste veld. Het besef daarvan doet den schoolstrijd ontstaan en begrijpen. Dat besef wettigt dat wij ons terwille van de volksweerbaarheid wenden tot de volksopvoeding. Niet om onze kinderen te militairiseeren, maar om van hen krachtige, zelfstandige, karaktervolle, vrijheidlievende en offervaardige mannen te vormen, behoorlijk toegerust voor den moeilijken strijd van het leven. Niet in eenzijdige richting mag hier gearbeitet worden, maar op een hooger standpunt moeten de vele verschillende groote nationale volksbelangen, die op een lager

standpunt met elkander in strijd zijn, in harmonie worden gebracht.

Dat doel is mogelijk en bereikbaar, doch op een ander spoor dan tot heden gevolgd werd. Ziehier waarom.

In de opvoeding neemt de school wel niet, als in sommiger oog, alle plaatsen, maar zeker toch eene voorname plaats in. En terecht. Doch door samenwerking van een groot aantal invloeden, traditie, routine, eenzijdige levens- en wereldbeschouwing, vraagt het streven naar ontwikkeling van den geest het leeuwenaandeel. Evenwel zonder het beoogde doel te bereiken.

Eenmaal zal men met afgrijzen terugdenken aan de opvoeding der tegenwoordige jeugd. De harmonie tusschen de vervulling der eischen van lichaam, geest en gemoed zijn jammerlijk verbroken. Aan opvoeding van den wil, aan ontwikkeling der kracht tot handelen wordt te nauwnood, neen, in 't geheel niet gedacht. En de schade is des te grooter, omdat tegenwoordig het huisgezin nagenoeg alles overlaat aan de school, met intellectuele ontwikkeling tot hoofddoel.

Het hoogste doel van ons streven is daarom de in ons oog onvermijdelijke schade der school door betere ventilatie en doelmatiger verlichting tot een minimum te beperken. Maar dat de school, in plaats van noodwendig te schaden, uitmuntend kan en daarom moet ontwikkelen in alle opzichten; dat de school niet voor menigcen een voorportaal voor de ziekenkamer of het hospitaal behoeft te zijn, maar voor allen kan wezen en daarom moet worden een gezondheidsoord, waar de bronnen ontsloten worden van lichamelijke, geestelijke en zedelijke kracht, daaraan hebben slechts weinigen en dan nog te weinig gedacht. Op den algemeenen stroom worden wij bij onze jacht naar kennis medegesleept, en jakkeren van examen naar examen.

Onze veulens voeden wij in menig opzicht beter op dan onze kinderen. De jonge paarden bij het remonte-depot te Milligen groeien wat de lichaamsontwikkeling betreft onder gunstiger omstandigheden op dan de leerlingen van vele kostscholen.

Reeds op den leeftijd van 5 à 6 jaar doemen wij het kind, dat immers zijne vleugelen vrij wil uitslaan, tot verlamme

bewegingloosheid, niet gedurende 1 à 2 uur, maar gedurende 4 à 5 uur per dag. Als de zon de bloemen koestert en de velden maalt, als de leeuwerik vreugdedronken jubileert hoog in de lucht en al wat jong is ronddartelt in de vrije natuur, dan brengt geheel het jonge Nederland de beste uren van den dag en de beste dagen van het leven zoet, gehoorzaam en roerloos door in vertrekken, dikwerf slecht verlicht en gebrekkig gelucht.

Wij volwassenen kennen de gevolgen van een enkelen avond, doorgebracht in eene overvolle zaal, waar onze aandacht 1 à 2 uur gespannen wordt.

Een diep medelijden grijpt vaak hem aan, die getuige is hoe in het late namiddaguur blinde, ijdele of eerzuchtige ouders met welgevallen wijzen naar hun kind, dat juist van school komende, nog even voor het maal, goedig en gewillig zijne schooltaak ter hand neemt met een hoog roode kleur op de wangen, het hoofd door de heete gasvlam geblakerd en de rug gekromd door eene onevenredig hooge tafel. Onvolkomen ontwikkeling der spieren, niet het minst van de borst en het hart, gebrekkige ademhaling, in gebogen houding, overlading der hersenen met bloed en gebrekkige bloedsomloop in de onderste ledematen, slechte spijsvertering, adem en gebit, schoolhoofdpijn, neusbloeding, bloedarmoede, ooggebreken, inzonderheid kortzichtigheid, ruggegraatsverkromming en overprikkeling van het geheele zenuwstelsel, neurasthenie en slapeloosheid: ziedaar het batig saldo van zulk een opvoedingssysteem ³.

Tot heden is het niet moeilijk geweest om eene vergelijkende statistiek samen te stellen van de verspreiding der verschillende hierboven genoemde schoolziekten over de onderscheidene scholen. Slechts met enkele ziekten is dat tot heden kunnen geschieden. Welnu ten opzichte van het oog hebben de onderzoekingen van verschillende waarnemers, Cohn, de Jong, Tscherning geleerd, dat bijziendheid eene schoolziekte is. Het onderzoek van jonggeborenen met den oogspiegel heeft bewezen, dat geen kind bijziende geboren wordt, maar dat bijziendheid een verkregen gebrek is, dat alleen in de jeugd ontstaat gedurende de schooljaren en door het onderwijs ⁴.

Volgens Cohns waarnemingen, klom de bijziendheid van de laagste tot de hoogste klasse op de dorpsscholen van 1,4 pct. tot 2,6 pct.; op de lagere scholen van nagenoeg 3 pct. tot bijna 10 pct.; op de Reaalscholen van 9 pct. tot 44 pct. en op de Gymnasia van 12,5 pct. tot 55,8 pct. Het aantal bijzienden is in het algemeen grooter bij de gymnasia dan bij de hogere burgerscholen.

De hoogleeraar H. Snellen rangschikt de ziekteverschijnselen van het oog bij de schoolgaande kinderen in de drie volgende rubrieken:

- 1°. abnormaliteiten in de breking van het oog;
- 2°. vermindering van de gezichtsscherpte;
- 3°. geïrriteerden toestand van oogen en oogleden met overgevoeligheid voor licht.

En hij voegt er deze schoone woorden bij: »Het licht heeft invloed op het geheele organisme. Licht is de bron van alle leven. Het plantje, dat in donker opgroeit, wordt tenger en wit. Wat het licht voor de plant is, is het ook voor den mensch.» En ook uit dat oogpunt eischt hij »voor menige school meer licht.»

Meer lucht had daaraan toegevoegd kunnen worden. Bij een onderzoek van 22 schoolvertrekken hier ter stede (Arnhem) — 't is eenige jaren geleden — riekte de lucht, slechts in 3 vertrekken frisch, in 1 vertrek vrij goed, in 5 niet geheel frisch, in 2 niet frisch, in 2 onfrisch, in 5 slecht, in 2 zeer slecht en in 2 walgelijk. Het is door de onderzoekingen van den laatsten tijd bewezen dat de mensch bij de uitademing eene stof *ptomaine* afscheidt, die als gift werkt en het ontstaan van hoofdpijn in overvulde lokalen verklaart ⁵.

Even als bijziendheid ontstaat de ruggegraatsverkrumming gedurende de schooljaren. Volgens de waarnemingen van Dr. Eulenberg te Berlijn ontstonden tusschen het 2e en 6e levensjaar gemiddeld 1 à 3%. Dit cijfer klom tusschen het 6e en 7e levensjaar plotseling tot 24%, tusschen het 7e en 10e jaar tot 53%, tusschen het 10e en 14e jaar tot ruim 12%. Ook dit zijn treurige feiten.

Ware het mogelijk een overeenkomstig onderzoek in te stel-

len aangaande de hersenen, de longen en 't hart, en de waarneming even nauwkeurig onder cijfers te brengen als bij het oog en de wervelkolom mogelijk is, de uitkomsten zouden ongetwijfeld even ontmoedigend zijn. ⁶⁾

De invloed der beweging leert men waardeeren als men weet dat als in liggende houding de hoeveelheid ingeademde lucht 1 bedraagt, deze bij eene wandeling van 3 Eng. mijlen per uur klimt tot ruim 3, bij zwemmen tot 4, in den tredmolen tot $5\frac{1}{2}$, bij een marsch van 7 Eng. mijlen per uur tot 7.

Gedurende lichaamsbeweging neemt de huidafscheiding toe; de spieren worden hard en sterk. Er ontstaat meer eetlust, vooral voor vleesch en vet. »The brain is more eager for active mental exercise; and exercise tends to diminish the erotic desires in the young, and is on this account also of inestimable value.»

Dat wisten de ouden bij instinct. Onbewust hadden zij besef van den grooten invloed der oefening van het lichaam op de ontwikkeling der hoogere vermogens van den geest: den wil, het karakter, den moed, ook op de tegenwoordigheid van geest en de scherpzinnigheid. De onderzoekingen der moderne physiologen hebben meer en meer bevestigd hetgeen de Grieken als bij intuïtie wisten. Aan den vreemdeling, die zich verwondert over de wonderlijke oefeningen der Grieksche jongelingschap.

Aan het Grieksch gymnasium was de gymnastiek een hoofdvak, wij daarentegen wij hebben thans gymnasia, doch zonder de gymnastiek op het leerplan. Wanneer de vreemdeling zich verwondert over de lichaamsoefeningen en spelen der Grieksche jeugd, dan wijst Solon hem op de uitmuntende gevolgen van eene oordeelkundige opvoeding van het lichaam niet alleen voor het lichaam zelf, maar vooral ook voor den geest, die daaraan hare kracht, vastberadenheid en moed verschuldigd is. »Onze jongelingen» — zoo zegt hij — »gebruind door de zon, hebben een mannelijk voorkomen, tintelend van levenslust en stralend van kracht en moed. Geen van hen is gerimpeld noch mager, evenmin zwaarlijvig. Zij hebben allen welgevormde ledematen; het zweet heeft het lichaam van alle onreinheden en overtollig

vet bevrijd. Wat de dorscher voor het graan is, dat is de gymnastiek voor het lichaam. Zij verstrooit op den adem van den wind het kaf, zij verwijdert het stroo en laat slechts de tarwe over."

Niet alleen de idealist Plato in zijn werk over de Republiek en over de Wetten, maar ook de realist Aristoteles schaart zich in zijn werk over den Staat aan de zijde van Solon. Van abstracte kennis voor de jeugd, van de onbenoemde getallen en de kenmerken der deelbaarheid, wil noch de een noch de ander iets weten als middel tot opvoeding en ontwikkeling van den geest. Het is opmerkelijk hoe beiden den geest opvoeden door het lichaam; hoe beiden toonkunst en teekenkunst ter ontwikkeling der edele zintuigen, het oor en het oog, als het beginsel, het uitgangspunt van alle opvoeding aanwijzen.

De groote Grieksche treurspeldichters waren tevens nitmuntende krijgslieden; Socrates en Plato niet minder. Socrates was een der laatsten, die, zwaar gewapend als gewoon infanterist, aan de zijde van zijn generaal stand hield na de nederlaag bij Delion. Toen hij den jongen Xenophon bespeurde, die van zijn paard geworpen, afgemat ter aarde lag, nam hij, zonder zijne wapens af te leggen, hem in volle wapenrusting op zijne schouders en droeg hem eenige mijlen ver tot hij volkomen in veiligheid was. Menig hospitaalsoldaat zou tegenwoordig Socrates benijden en menig hoogleeraar in de wijsbegeerte vermoedelijk eveneens.

Wel is waar leefden de Grieken vóór Laurens Coster. Doch dat heeft hun niet verhinderd, zonder hulp van klassieke talen, zelf eene klassieke taal te scheppen. Onze Vondel heeft later dat voorbeeld gevolgd.

De Romeinen volgden het voorbeeld der Grieken. Zij begrepen reeds voor Darwin dat in den strijd om het bestaan de sterkste zegeviert, en dat, waar de volken in botsing komen, de wil, het karakter domineert. Waar wil en wetenschap, kennis en karakter met elkander strijd voeren, daar bezwijkt de kennis als deze zich bevindt in gladde doch zwakke, vadsige handen. Het Romeinsch karakter heeft de wereld veroverd. Het wortelde in een gehard lichaam, slaaf van den wil, als koning.

Een man als Catilina, die zelfs den Romeinen ontzag inboezemde, paarde eene ontembare wilskracht en een ijzersterk gestel, dat honger en dorst, koude en slaap trotseerde, aan eene grenzenlooze stoutmoedigheid en roekelooze vermetelheid.

Atticus stond, door gaven van geest, vermoedelijk even hoog als Caesar. Maar Atticus was een epicurist en Caesar vereenigde groote ondeugden met verheven gaven van geest, een scherp, helder, nuchter verstand en een ijzeren wilskracht; een hoogen moed, besluitvaardigheid en omzichtigheid; vastberadenheid, geduld en een onverwoestbaar sterk gestel.

En wie onzer is, bij het bezoek onzer musca, niet diep getroffen door de krachtige, mannelijke gestalten, door de karaktervolle, eerwaardige, strenge trekken van de meeste der groote mannen uit ons heldentijdperk?

Welke juiste en heldere begrippen zij omtrent de opvoeding hadden, bewijst o. a. Philippus Marnix van St. Aldegonde, de raadsman van Prins Willem I, de dichter van het Wilhelmus, de burgemeester van Antwerpen, die aan den WelEdelen en grootmoedigen heere Jan, Grave van Nassau, Catzenelnboghe, Vianden en Diest voor de opvoeding der jeugd eene schets aanbiedt, die in de 19^e eeuw Quinet nog met bewondering vervult.

»Een rustige, onafhankelijke, verheven, verdraagzame geest straalt ons tegemoet uit elken regel van dit ontwerp van opvoeding, dat ons meermalen voorkomt als eene schets van den Emile, verbeterd door de hand van Franklin." Zoo Quinet. En Marnix' hoofddoel is de knapen van edelen bloede op te leiden voor de dubbele taak, die hen later in het werkdadige loven wacht, als krijgs- en staatslieden, als verdedigers en raadslieden in dienst van vorst en vaderland. Dapperheid en voorzichtigheid, koenheid in de daad en wijsheid in 't beleid zijn de hoofdeigenschappen, die hun later zullen te stade komen tot vervulling dier dubbele zending. Alles is er op berekend de dengden en eigenschappen aan te kweken, die den edelman op slagveld en veldtocht, evenals in de raads- en vergaderzaal moeten eigen zijn.

Hoofdzaak voor Marnix is zorg voor het lichaam. Warm

beveelt hij aan het springen, loopen, balwerpen, ook het paardrijden; later het jagen, spies- en steenwerpen, schermen, hardrijden, ook de kaatsbal. Football en cricket waren nog onbekend. Ook het zwemmen beveelt hij met warmte aan.

Onze Marnix is nog niet verouderd. Helaas, te veel vergeten. Wij kunnen nóg bij hem ter schole gaan.

Dat wordt thans gestaafd door een eminent Fransch schrijver, den generaal Lewal. Eenige jaren geleden verscheen van zijne hand een geschrift over de *Agonistiek*. Het behaalde den eersten prijs ter gelegenheid van het concours *Bischoffsheim*.

In zijn voorwoord zegt hij o. a. :

»D'un autre côté, l'instruction d'un nombre croissant d'élèves amène des agglomérations considérables, nuisibles à la santé. L'insalubrité des milieux et le surmenage du cerveau ont engendré la misère physiologique, et, par effet réflexe, la misère intellectuelle.

L'énergie, la résolution, l'esprit d'aventure ont manifestement diminué. On osait beaucoup dans les deux derniers siècles.

Il y a cent ans à peine, nous combattions dans les deux mondes sur mer comme sur terre, et d'audacieux volontaires couraient aider à l'affranchissement des États-Unis.

Aujourd'hui, quelle différence.

L'organisme débilité a mal supporté la tension intellectuelle. En s'assimilant les lettres et les sciences, l'esprit semble avoir épuisé toute sa puissance, et il n'est rien resté pour le développement des mâles qualités. Ainsi, les causes déprimantes de l'énergie physique ont en même temps affaibli l'énergie morale, et les jeunes hommes déséquilibrés sont devenus à la fois des initiés et des impuissans.

Mélancolie, hypocondrie, misanthropie, toutes ces humeurs noires condensées, aboutissent au décadentisme, fléau dont les progrès inquiétans dénotent un manque de force vitale.

Partout se multiplient les envieux, les avides, les désenchantés. Convoitise et mécontentement, telle est la devise de tous les déséquilibrés. Ils sont un réel danger pour la société, et il faut combattre énergiquement des tendances aussi novices."

Achtereenvolgens behandelt de generaal Lewal de lichamelijke

en de zedelijke achteruitgang, en de middelen ter bestrijding. Hij toont de noodzakelijkheid aan der bevordering van het spel in de open lucht. Een schets geeft hij van een aantal actieve spelen, om ten slotte een groot aantal middelen op te sommen om het actieve spel in de nationale zeden te doen doordringen.

Voor de groote steden wenscht hij schoolvelden en schooltrams. Kleinere gemeenten kunnen volstaan met speeltuinen. Hoog boven de gewone Duitsche gymnastiek stelt hij de waarde van het spel. En terecht.

Het zou te ver leiden, indien hier alle gronden ontwikkeld moesten worden, die aan het spel oneindig hooger waarde schenken dan aan de gymnastiek.

Het onderwerp is te rijk. Hier kunnen die gronden slechts in het voorbijgaan worden aangestipt. Daarom moge het voldoende zijn hier slechts op te merken, dat het spel kan plaats vinden in de open, ozonrijke lucht, de gymnastiek doorgaans in besloten lokalen, die, hoe goed ook ingericht, gedurende de les met stof, koolzuur en uitwasemings-producten gevuld zijn. Eene gymnastiekzaal is duur. De toestellen ook.

Bij het spel is weinig gereedschap noodig. De kinderen zijn elkanders toestellen. Geene betere oefening dan het worstelen, dat alle spieren oefent en de individualiteit verhoogt. De Duitsche gymnastiek is te passief. Gedurende eene les van een uur is men hoogstens 15' à 20' werkzaam en altijd op bevel. Het overige van den tijd staat men werkeloos toe te zien. De gymnastiek aan de toestellen geeft aanleiding tot misvorming. Bij elke beweging zijn doorgaans de beenen van de vloer. Zij is eigenlijk meer geschikt voor de vierhandige apen, die de boomen bezoeken, dan voor menschen, die op twee beenen gaan en zich steeds met de voeten op aarde bewegen. Vooral voor den soldaat is zij minder doelmatig, omdat de overwinning nog altijd in de beenen zetelt.

De werkeloosheid der gewone gymnastiek baart spoedig verveling. Het spel wekt op. Het schenkt een onschatbaren factor: de vreugde. De gymnastiek is, na geestelijke inspanning, zeer dikwerf eene geestelijke en lichamelijke inspanning. Het spel is eene ontspanning.

De gymnastiek staat met brug, rekstok en ringen buiten het leven. Het spel sluit zich aan bij het leven. Het ontwikkelt overleg, en prikkelt tot de daad, de bron van kracht en van moed; de daad die werkzame burgers en goede krijgslieden vormt.

De gymnastiek legt haar zwaartepunt op de uitwendige spierontwikkeling. Zij is soms oorzaak van onevenredige ontwikkeling der armspieren ten koste van de kuitspieren. Toch zijn de huid, het hart, de longen, de spijsverteringswerktuigen en het zenuwstelsel voor het lichamelijk weerstandsvermogen van hooger belang nog dan de spieren.

Marey, die aan het hoofd staat der physiologen van naam op dit gebied, zegt dan ook terecht:

»Des hommes éminents ont pris à cœur de rendre la gymnastique attrayante et utile en la ramenant à son ancienne forme et en revenant à ces jeux, où la force et l'adresse ont une part égale, où la gaieté et l'émulation entraînent et passionnent les plus inertes.

Quelques séances de jeux en plein air, chaque semaine, seront plus profitables que la fréquentation quotidienne du gymnase."

En Lagrange, mede eene der eerste autoriteiten, bezigt o. a. deze merkwaardige woorden:

»Notre gymnastique est aussi mal adaptée à l'hygiène morale de l'enfant qu' à son hygiène physique."

In Frankrijk is de lichamelijke opvoeding door het spel dan ook aan de orde van den dag. Onder voorzitterschap van Jules Simon is daar opgericht: »La Société pour la propagation des exercices physiques dans l'éducation." Daarin had o. a. in 1889 zitting de Generaal Thomassin, toenmalig Commandant van het 4e legerkorps; Ad. Carnot, Inspecteur van het onderwijs bij de school voor het mijnwezen; de bekende geestesheeren Brouardel, Lagneau en Lagrange; de Directeur der spoorwegmaatschappij Paris-Lyon-Méditerranée; de Directeur van de Journal des Débats; de Generaal Barbe, Commandant der Polytechnische School; de Generaal Framon, Commandant der School van Saint-Cyr, verder de directeurs van eenige voorname scholen en de voorzitters van aanzienlijke sportverenigingen als de Alpen-club, de Fransche Racing-club, en m. a. 7).

Verder werd onder voorzitterschap van Berthelot »La ligue nationale de l'éducation physique" opgericht. Ook was reeds in 1887 eene ministerieele commissie voor de gymnastiek benoemd, die twee zeer belangrijke werken in het licht gaf.

In België, Zweden en vooral in Duitschland breekt insgelijks de beweging baan ten gunste der hervorming van de kinderen volkspelen. In Oostenrijk moet sedert 1889 in de scholen aanteekening gehouden worden van de vorderingen in de gymnastiek. En hier te lande...? zijn de gymnasia beroofd van de gymnastiek, wordt de invoering der vrije en orde-oefeningen aangenomen in 1889 en uitgesteld tot 1897.

Daarentegen worden per jaar gemiddeld 3500 of ruim 8 pct. militieplichtigen ongeschikt bevonden voor den krijgsdienst; wordt de pas te groot en te snel, en wordt de ransel te zwaar, omdat de krachten te zwak zijn.

En het zijn niet alleen de fysieke krachten, die onder het overwicht der intellectueele ontwikkeling lijden.

Het is merkwaardig hoe wij door onzen hartstocht naar kennis het doel niet bereikt, maar voorbij gestreefd hebben. Met feiten, met gebeurtenissen, met waarheden is het jeugdige brein overladen. Maar de scherpzinnigheid, de schranderheid is daardoor niet verhoogd; het waarnemingsvermogen niet ontwikkeld; de kostbare gave van opmerking niet toegenomen. Wij zien over het algemeen slordig en luisteren gebrekkig. Onze hand is onhandig geworden; ons oog kijkt, maar ziet weinig en neemt nog minder waar. Velen onzer schilders, blijkbaar kortzichtig, verliezen meer en meer den zin voor lijn, vorm en beeld. Wij leven van wazige, nevelachtige impressien.

De namen van vele rivieren, kapen en bergen zijn in ons brein opgestapeld, maar tot voor korten tijd was zelfs ons polderland velen der Nederlandsche geographen onbekend. Op de schoolkaart kennen wij niet zelden beter den weg dan op het terrein in onze naaste omgeving, en vaak weten wij niet in het open veld uit welken hoek de wind waait.

Meermalen ontmoet men menschen, wier hartelijke belangstelling voor het gouden kalf grooter nog is dan voor het gulden vlies, maar die toch volkomen onbekwaam zijn een

geldstuk te beschrijven, als zij dat niet voor oogen hebben en minder nog het verschil tusschen een muut- en een bankbiljet weten aan te wijzen.

Niet zelden gebeurt het dat knapen twintig en meer eigenschappen van een dier uit hun geheugen weten op te sommen, maar toch niet een bunzing van een wezel, rogge van tarwe, een zeemeeuw van een kievit weten te onderscheiden.

Onder den toenemenden last der bagage van kundigheden, waarmede Keesje Putbus, zelfvoldaan, verwaand en van goeden moede, de wereld intrekt om den strijd des levens te aanvaarden, lijdt niet alleen het zintuig en de zintuigelijke opvoeding.

Door eenzijdige krachtsverspilling aan de eene zijde lijden aan de andere zijde in ons stelsel van opvoeding wil en karakter. Uit den aard der zaak wordt in de richting, die wij volgen, het meest gearbeid aan de karaktervorming der minst-begaafde leerlingen. Van hen wordt de meeste inspanning gevraagd. De meer begaafden naar den geest hebben het over het algemeen te gemakkelijk gedurende de schooljaren. Zij brengen hunne jeugd in eene speelplaats door, waar hunne ijdelheid en lichtzinnigheid gevoed worden, niet zelden ook geestelijke hoogmoed en laatzinnigheid. Maar een worstelperk hebben zij nooit bezocht, waar ernst gekweekt en tegenstand overwonnen wordt. Daarom is het geen zeldzaam verschijnsel, dat veelbelovende geesten dikwerf zoo weinig vruchten afwerpen en in vriendelijke karakterslapheid of vadzige karakterloosheid ondergaan. En toch moest, ook in 's lands belang, het streven der opvoeding juist ten doel hebben om groote geesten met sterken wil te wapenen.

De wil toch is de innerlijke grond, het wezen van alle dingen. Reeds Leibnitz heeft dat geleerd. En voor hem Aristoteles. »Aan den wil hangen hemel en aarde.» Dat leerde, reeds 2000 jaar geleden, die merkwaardige Griek, de leermeester van Alexander den Groote.

En met recht. Want geen substantie zonder kracht en geen kracht zonder wil. De wil is dus de grondoorzaak der substantie, de welbron der materie. En evenmin eene voorstelling zonder aandacht, en geen aandacht zonder inspanning, geen inspan-

ning zonder wil. Ook de voorstelling gaat alzoo uit van den wil. Deze is alzoo de hoogere eenheid, de grondoorzaak van hetgeen wij stof en geest noemen. De wil is het wezen van het zijn. Al het andere is verschijning.

Reeds Newton erkende dat het eenig onderscheid tusschen hem en een boschjesman daarin was gelegen dat hij langer dan deze zijne aandacht bij een onderwerp kon bepalen. En Darwin bevestigde die meening door woord en daad.

Het kan dan ook niet anders of de hoogere eigenschappen van den geest, de wil, het combinatievermogen, de verbeelding, de vinding, de goddelijke gave der scheppende kracht verschrompelen in het leervertrek door het onverstand der ouders.

De veerkracht van den geest wordt ingeboet, en verlamdende droefgeestigheid wordt gekweekt, wanneer dag aan dag overmatige zorgen voor het kennen der vele lessen de beste leerlingen kwellen, hen, die het trouwhartigst, het nauwgezetst zijn in het volbrengen hunner plichten. En groot vooral is die schade in de z.g. kostscholen, waar de kweekelingen onvermijdelijk het slachtoffer worden van de eer- of baatzucht des bestuurders, die zelf niet te gronde wil gaan.

Uur voor uur, dag voor dag, jaar in jaar uit regceeren daar de huisbel en de werkrooster, die samen van het opstaan tot het naar bed gaan voor de kweekelingen besluiten en handelen. Alles loopt er in het kunstvol mechanisme regelmatig af, als op een speeldoos, zoodat men, zonder de gave der prophetie te bezitten en zonder eenige ballistische kennis of mathematische chemie, toch, in den aanvang van het jaar, als bij een atoom, berekenen kan waar elk leerling op iederen dag van het jaar zich uur voor uur bevinden zal en waaraan hij dan denken zal.

Van zelfbepaling en zelfbeheersching, van opleiding tot zelfstandigheid, van ontwikkeling, van initiatief, van besluitvaardigheid kan onmogelijk sprake zijn in een kring, waar alle vrijheid gemist wordt en de ruimte voor één oorspronkelijk denkbeeld ontbreekt, evenzeer als voor eigen werkzaamheid van den geest. Alle individualiteit wordt weggeslepen in den stroom, welke hen 't snelst naar het doel voert, die zich willoos overgeven en de meeste geschiktheid bezitten hun ledig brein

met instantanées te bevolken, als de bibliothecaris zijne boekerij.

»Peut-être vous en ferez de bon commis, de bons calculateurs mais quant à l'homme et le citoyen ça sera à la merci de Dieu." Aldus Alfred Fouillée over den verderfelijken invloed der Fransche kostscholen.

Koenheid, kloekheid van geest, grootheid van ziel worden in die omgeving wel beproefd, niet gekweekt; de stoute ondernemingsgeest wel gekortwiek, niet ontwikkeld en geleid, en de karakters, waaruit helden gesmeed worden, veel eer geweerd, hoogstens geduld, nooit gewaardeerd.

Is het wonder als in die richting worden voortgebracht meer brave administrateurs dan organisateurs; kundige beoefenaren der aardrijkskunde maar geen wereldontdekkers; meer vlijtige beoefenaren der krijgswetenschap dan legeraanvoerders met veldheerstalent; meer spitsvondige schriftgeleerden dan wetgevers en staatslieden, wier wijsheid, waar noodig, stoutmoedigheid is; in het kort meer anatomen dan mannen, die kinderen weten groot te brengen naar Gods beeld en Gods gelijkenis.

Zoo is het verklaarbaar dat wij langzamerhand vergeten dat de mensch, even als elk volk, in het leven aanbeeld of hamer is en sommigen er meer en meer toe overhellen de Nederland-sche vlag als in een museum te plaatsen onder de glazen stolp der neutraliteit.

Gelukkig gaat ook hier nog de practijk boven de leer, en laten wij de neutraliteit in Insulinde met rust, terwijl wij daar althans met ongebroken volharding voortgaan baan te breken voor Neerlands driekleur.

En wij kunnen daarvoor niet dankbaar genoeg zijn. Want als de mensch, leeft ook een volk slechts door strijd. Elke neutraliteit is het begin van het einde. Om zich te handhaven moet men de zege niet alleen begeeren, maar ook willen. De overwinning schaaft zich altijd aan die zijde, waar zich de meeste aanvoerders bevinden, vastbesloten te zegevieren, en het grootst aantal soldaten, even vastbesloten te sterven.

In den strijd der volken om het bestaan gaat het evenzoo. Wij moeten ons daarom niet bescheiden en bedeesd terugtrekken op den achtergrond, doch veel eer al onze krachten inspannen

om gereed te zijn voor de groote gebeurtenissen, die ons zeker wachten, zoowel in Europa als in Azië, en ons te doen gelden op het wereldtooneel. Hier en daarginds zullen wij eenmaal moeten worstelen, worstelen om het bestaan met inspanning van alle krachten. Japan heeft ons gewaarschuwd.

Het is daarom te betreuren dat een ongelukkig gesternte ons voor de opvoeding der jeugd naar Duitschland heeft gevoerd, nadat wij eerst de Fransche kostscholen hadden geïmporteerd.⁶⁾

Veeleer hadden wij ons naar Engeland moeten wenden.

Het is te verwonderen, dat wij, die in vele opzichten zoo velerlei punten met Engeland gemeen hebben, en op zoo vele verschillende wijzen met Engeland in aanraking, en door overeenkomst van belangen slechts met Engeland in botsing zijn geweest, Groot-Brittanje den rug hebben toegekeerd voor de opvoeding der jeugd. Als Duitschland hebben wij geruimen tijd met geringschatting nedergezien op de Engelsche opvoeding en de Engelsche onwetendheid.

Ik geloof zeer ten onrechte.

Het is een onbetwistbaar feit, dat de Engelschman geen veelweter is. Voor het aangezicht van een schoolvorst staat hij als onkundig te boek. Toch is er geen volk der aarde, dat grooter expansievermogen bezit en meer energie ontwikkelt dan het Britsche volk. Het is de eerste koloniale mogendheid der wereld. Zijne handelsvloot bedraagt meer dan de helft der wereldvloot. Zijne taal is de meest verbreide. Watt bracht het stoomwerktuig en Stephenson de locomotief. Baco en Locke waren de grondleggers der moderne wijsbegeerte. Newton en Darwin beheerschen de natuurphilosophie der 19^e eeuw. De graaf Rumford was de voorlooper van Joule, die met den Duitschen Mayer de grondslagen legde voor de mechanische warmtetheorie en daarmede van de mathematische physica. Davy, Faraday, Tyndall en Thomson hebben dien reuzenarbeid nieuwen luister geschonken.

Volgens Busken Huet zullen eenmaal Burgersdijks vertaling van Shakespeare met de Max Havelaar de adelbrieven zijn onzer letterkunde in de laatste helft van deze eeuw. Terwijl na de middeleeuwen Duitschlands letterkundige arbeid eerst

gedurende de laatste honderd jaren van hooge beteekenis is geworden, draagt Englands letterkunde roem op een tijdperk van drie eeuwen, dat zich uitstrekt van Shakespeare en Milton tot Burns, Byron en Shelley. Als handelstaal staat het Engelsch bovenaan.

Den grootsten veldheer van den nieuweren tijd sloeg Nelson vleugellam. Tien jaar later ontving hij den genadeslag van Wellington.

De constitutioneele monarchie werd in Engeland geboren. Montesquieu wees Frankrijk voortdurend, schoon te vergeefs op Engeland. Er is geen land ter wereld, waar dieper eerbied voor de wet gepaard gaat met eene bijna onbegrensde mate van burgerlijke vrijheid.

De statistiek heeft bewezen dat het aantal misdaden in Engeland sterk afneemt; evenzeer het sterftecijfer dat in 20 jaar gedaald is van 22,5 tot ongeveer 18 per jaar op de 1000 inwoners. Thans na eene ontzettende productiviteit, eeuwen lang voortgezet, vertoont dit merkwaardige volk geen spoor van uitputting, maar brengt het, nu staatslieden als Burke, de beide Pitts, Fox en Peel, mannen voort, als Palmerston, Disraeli en Gladstone, die hout hakt, gedichten van Homeros en Oden van Horatius vertaalt, over Chinesche muziek en theologische vraagstukken schrijft, eene uitgave der Psalmen bezorgt, en de aanvoerder bleef der groote liberale partij op een leeftijd, waarop anderen met moeite ademhalen.

Fawcett, geruimen tijd postmeester generaal van het Vereenigde Koninkrijk, bekleedde die belangrijke betrekking in weerwil van zijne blindheid, bovendien reed hij schaatsen en reed hij paard. Sullivan, Dublin's burgemeester, staatsman, dichter en redacteur van een dagblad wijdde eene openbare zwem- en badinrichting plechtig in. Na zijne toespraak ontkleedde hij zich en sprong in het water. onmiddellijk gevolgd door den gemeente-secretaris met wien hij om het hardst ging zwemmen. Het 60-jarig hoofd der gemeente behaalde eene schitterende overwinning. John Lubbock, de bankier, schrijft opmerkelijke boeken over natuurlijke historie en anthropologie. Op zijn initiatief worden de bank-holidays ingevoerd en de winkels vroegtijdig gesloten. Boven-

dien vindt hij tijd om belangwekkende proeven te nemen omtrent den aanleg en de ontwikkeling zijner honden.

Terwijl de fouten en ondeugden der andere volken doorgaans zwakheden zijn, blijven de gebreken der Engelschen nog krachten. Hunne aanmatiging, hun overmoed, hunne hooghartige zelfgenoegzaamheid zijn van algemeene bekendheid.

Albions luipaard heeft minder beminlijke eigenschappen, is zeker minder sympathiek dan Neerlands leeuw, maar dat heeft Disraeli niet belet in '78 van Berlijn huiswaarts te keeren met Cyprus nadat Rusland en Turkye een strijd op leven en dood hadden gevoerd. Terwijl de Lesseps Suez' landengte doorgraafte, maakte Engeland zich feitelijk meester van het kanaal en den khedive van Egypte.

Doch het zijn niet alleen staats-, handels- en geldzaken, die den ondernemingsgeest prikkelen. Dat bewijzen een Gordon en Livingstone, de Toynbee-arbeid en de University Extension. En met welk eene energie geschiedt alles, wat de Engelschman aangrijpt. De extension-beweging, die de vrijwillige oefeningen in wetenschappelijke ontwikkeling in het leven riep, telde alleen voor Oxford 30 duizend toehoorders. De wandelleeraren geven 5 avonden per week onderricht en 4 namiddagen bovendien. Elke cursus vordert ongeveer een paar uren voorbereiding. Bovendien zijn er per week ongeveer 200 opstellen te verbeteren. Meer dan één leeraar legde per winter ruim 10.000 mijlen af. Een hunner bedankte voor eene kerkelijke betrekking, waaraan een inkomen van 15.000 gulden was verbonden, meer dan het dubbele voor hem, als wandelleeraar, bereikbaar. Om zoo werkzaam te zijn, moet men een ijzer gestel aan zeldzame talenten paren. De reizen en de arbeid van ons kader bij de vrijwillige oefeningen in den wapenhandel, verbleeken bij de vervulling van zulk een reuzentaak.

Het is hier de plaats niet het overwicht van het Angelsaksisch ras volledig te verklaren. Wel echter moet hier het volle licht vallen op eene der voornaamste bronnen zijner onuitputtelijke, alles trotseerende energie, die het onmogelijke niet kent.

Bij geen volk ter wereld wordt, naast een zeer middelmatig

schoolwezen, meer zorg besteed aan de *opvoeding*, hoofdzakelijk van het lichaam en van het karakter der zonen en dochters, inzonderheid van de dirigerende klassen.

Terwijl de Duitscher zijne gymnasia en realscholen, de Franschman zijne lycées onder meer dan een opzicht beschouwt als een noodzakelijk kwaad, huldigt de Engelschman zijne Public schools als de bron eener groote nationale kracht.

Dat besef is zoo levendig dat elke school zijn gouden boek heeft, dat de namen vermeldt harer beroemde leerlingen.

Zoo draagt Eton roem op Walpole, Bolingbroke, Pitt en Fox, ook op Shelley, Gladstone en Derby, die met ingenomenheid er eenmaal aan herinnerde hoe in zijn kabinet van de 13 ministers, zes oud-leerlingen van Eton zitting namen. Te Eton is het graf van den markies van Wellesley. En het is bekend dat eenmaal de hertog van Wellington, de »Iron Duke», vrij van alle sentimentaliteit, getuigde dat de slag van Waterloo te Eton gewonnen werd. Die woorden hebben eene diepe beteekenis.

Winchester is zoo rijk aan dichters, dat een zijner bestuurders eenmaal terecht kon zeggen: »Sir, we are a nest of singing-birds.»

Palmerston, Henry Lytton, Bulwer en Robert Peel waren leerlingen van Harrow.

Rugby is beroemd doordien eenmaal Thomas Arnold aan 't hoofd dier school stond en niet minder door het groot aantal militairen van naam daar opgevoed. Te Waterloo chargeerden eenmaal 22 oud-leerlingen van Rugby, en de kerkramen der schoolkapel van Rugby vertoonen 25 helden uit den jongsten tijd, waaronder de bekende Majoor Hodson, die in den jongsten opstand in Britsch-Indië viel.

Al is men niet blind voor de schaduwzijden der Public schools, toch wankelt de overtuiging niet dat die scholen in hooge mate geschikt zijn den nationalen zin te voeden; kleingeestige zelfzucht den kop in te drukken; en tot besluitvaardigheid op te voeden. De beroemde Canning zegt o. a. »Dat we in onze geschiedenis eene schier onafgebroken reeks van mannen hebben gehad, die in de moeielijke omstandigheden getoond hebben

steunpilaren des lands te zijn, krachtvol in woord en daad; dat het Engeland op geen gebied aan mannen faalt, die een schoon doel weten te stellen en met ongemeen verstand de middelen weten te vinden om het te treffen, dat danken wij in de eerste plaats aan 't systeem onzer public schools en universiteiten."

»Terwijl de blokkende Duitscher dom wordt van al de inspanning, waartoe men hem dwingt en daardoor niet tot volle, natuurlijke ontwikkeling komt, is de practische Engelschman van oordeel, dat het aanleeren van kundigheden bij de opvoeding eerst de tweede zaak is. De eerste taak is karaktervorming. De werken van Smiles getuigen daarvan op elke bladzijde. Geen volk heeft Smiles kunnen navolgen.

Buxton dringt voortdurend aan op beheersching der aandoeeningen, vrijmoedigheid, vastheid van wil, koenheid, geduld, volharding, ook bij luttel gevolgen, en een religieus gemoed, dat van menschenvreces bevrijdt.

»Laat uwe eerste studie zijn, mijn zoon, den menschen te toonen dat gij niet van hout of stroo zijt, maar dat er ijzer in u zit. Toon hun, dat ge wat ge zegt ook doen wilt, dat ge vaste, geen weifelende besluiten neemt; dat, als ge eenmaal besloten hebt, geen verleiding of bedreiging iets op u vermogen."

Van den wil, als de schatkamer der menschelijke kracht, maken zij gaarne alle aardsche welzijn des menschen afhankelijk. En zij weten die wilskracht te paren met ootmoedigen demoed voor Hem, van wien alle volmaakte giften afdalen."

Zoo Dr. Ekker, aan wiens bekend en schoon opstel, in »De Gids" van 1865, ik de eerste kennismaking met de Engelsche Public Schools verschuldigd ben. 9)

Het is begrijpelijk dat bij die hooge opvatting der opvoeding een Engelsche vrouw dit schoone woord sprak: »cene angstige ziel is nimmer cene vrome ziel."

Thomas Arnold, de »headmaster" of rector van Rugby, was een groot liefhebber van sport. Als er sneeuw lag, wierp hij mede; op het ijs was hij vooraan. Hij zwom en roeide met zijne leerlingen. Niets duchtte hij meer dan een vroeg rijpen geest. »Jonge lieden," zoo sprak hij, »vreest God en maakt geforceerde marschen," zeker denkende aan Cromwell's raad: »Vreest God en

houdt uw kruit droog." Dat klinkt geheel anders dan Tolstoi's leer, die een weerloos Christendom aanbeveelt, dat den booze op aarde laat regeeren. Engeland handelt naar Kingsley's raad, die het gespieerde Christendom predikt, gedachtig aan Hem, die der wereld naast het kruis ook het zwaard bracht; de wisselaars uit den tempel verjoeg, en de schriftgeleerden aanviel, doch niet als het weerlooze lam der traditie.

Opmerkelijk is de beperking der schooluren. Terwijl op het vaste land lesroosters met 35, ja 40 à 42 uren en 60 uren geestelijken arbeid per week niet vreemd zijn, beperken de Engelsche scholen zich tot 20 à 23 uren per week. En het onderricht wordt niet afgewisseld door inspannende Duitsche gymnastiek, maar door het vrije spel in de frissche buitenlucht.

Het aantal vrije dagen te Eton zou menigen Hollandschen jongen doen watertanden. Er zijn drie vacantiën per jaar, nl. van $3\frac{1}{2}$, van $6\frac{1}{2}$ en $4\frac{1}{2}$ week; bovendien tal van vrije dagen bij gelegenheid van verjaardagen, heilige dagen en bezoeken van voorname personen.

De beste roeier is er het meest in aanzien. 's Zomers is er elke week een roeiwedstrijd en den 4^{en} Juni een groote boottocht naar Surley, die zijn wedergade in Europa niet vindt.

De leerlingen genieten er eene groote mate van vrijheid. Zij mogen hunne wandelingen mijlen ver uitstrekken. Dat er een debating-club en ruime gelegenheid tot zwemmen en roeien is, behoeft ter nauwernood vermelding. ¹⁰⁾

Rugby telt per week drie heele schooldagen van 4 à $4\frac{1}{2}$ uur en drie halve schooldagen, en elke derde week bovendien een vierden halven vrijen dag.

Er zijn 4 of 5 weken vacantie met Kerstmis, 3 of 2 met Paschen, naarmate het Paaschfeest valt en bovendien 8 weken des zomers.

Op Maandag b.v. zijn de schooluren van 7—8, $10\frac{1}{4}$ — $11\frac{3}{4}$, $3\frac{1}{4}$ — $4\frac{1}{4}$, $4\frac{1}{4}$ — $5\frac{1}{4}$; Dinsdag 7—8, $10\frac{1}{4}$ — $11\frac{1}{4}$; Woensdag als Maandag enz.

Te Harrow is het nog veel erger gesteld. Daar wijst de schoolrooster voor Maandag $7\frac{1}{2}$ —9, 11—12, 3—4, 5—6; voor Dinsdag geen les; voor Woensdag $7\frac{1}{2}$ —8 en verder als Maandag.

En dan Winchester, dat met Augustus 7, met Kerstmis 5 en met Paschen 3 weken vacantie geeft! Voeg daarbij den Zondag, die in den vollen zin des woords een rustdag is. Let ook wel op het gebruik van den schooltijd. Aan het schoolverslag der Westminster-school is het volgende ontleend:

Dinsdag 5 Mei. Onderlinge cricketwedstrijd.

Dinsdag 12 Mei. Onderlinge cricketwedstrijd.

Donderdag 14 Mei. Cricketwedstrijd met de leerlingen eener andere school.

Maandag 18 Mei. Als Donderdag 14 Mei.

Dinsdag 19 Mei. Geheel vrij uithoofde eener cricketpartij met oud-leerlingen der school.

Donderdag 21 Mei. Cricket- en roeiwedstrijd.

Zaterdag 23 Mei. Schietwedstrijd.

Donderdag 25 Mei. Cricket- en roeiwedstrijd.

In Mei waren alzoo 8 werkdagen aan lichaamsoefeningen gewijd. In Juni 10, behalve 7 Zon- en vrije dagen. De 2^e Juni was een groote feestdag uithoofde van een bezoek van den heer Webb, oud-leerling, die in Australië de voornaamste cricketspelers geslagen had.

Winchester heeft twee overdekte speelplaatsen, die 420 leerlingen bevatten kunnen.

Eton telt vijf groote speelplaatsen met schuilplaatsen.

Charterhouse College geeft per week 3 vrije middagen, van 11¹/₂—7 uur, alleen voor spel en uitspanning.

Engeland is het paradijs der jeugd.

En de hoofden van scholen stellen die spelen zeer hoog. Aan de Conbertin verklaarde een directeur: »Honderdmaal liever zou ik hen twee lessen doen verzuimen dan eene cricketpartij.»

Laurie zegt o. a. in zijn rapport over de Engelsche scholen:

»Econtez ces conseils à un écolier: Toutes les fois qu'une chose vous effraye, faites-la, à moins que cela ne soit déraisonnable; ne perdez jamais l'occasion d'accomplir un effort pénible. Voyez-vous un grand arbre? grimpez au sommet: un fossé? sautez-le; une haie? passez par-dessus — ne méprisez aucune fatigue; il n'y en a pas d'inutile.»

En de vruchten dier opvoeding? Reeds wees ik daarop met
1894/95

een enkel woord. Demogeot en Montucci, die de Engelsche Public Schools bezochten, getuigen o. a. : »Grâce à son éducation physique, soutenue par une forte et simple nourriture, la jeunesse anglaise se développe avec une énergie triomphante. C'est plaisir de voir ces beaux et jeunes corps, si grands et si bien faits, toutes les forces de l'homme avec la taille frêle encore de l'adolescent, ces muscles si pleins et si souples, ces couleurs de santé si fraîches, ces poses à la fois si modestes et si fières. On lit d'un regard sur ces jeunes figures viriles l'habitude de braver la fatigue et le danger, le courage simple et noble qui existe naturellement et sans orgueil, parce qu'il n'a pas seulement conscience de lui-même... Et quelle habileté de la part des maîtres d'avoir su opposer la nature à la nature, et placer cette salutaire dépense de force physique au moment où ils en devaient craindre la dangereuse surabondance!"

Leclerc, die uitmuntend met de Engelsche opvoeding vertrouwd is, erkent volkomen Englands superioriteit, als hij o. a. zegt : »Aux jeux, aux exercices de plein air, l'Anglais applique cette persévérante tenacité qu'il met en tout : il a porté l'entraînement à son point de perfection ; non pas seulement l'entraînement en vue d'un effort extraordinaire et momentané, mais l'entraînement de tous les jours, de toute la vie."

Door de lichaamsoefeningen is de Engelschman matig en sober geworden. Het dikbuikig, overvoerd, paarsch gekleurd congestief ras uit den tijd van George III is geheel en al verdwenen. John Bull heeft plaats gemaakt voor den Christen gentleman van Arnold.

Terwijl de Duitsche student onder tabakswalmen in een bierkneip, vol bedorven lucht, reeds zwaarlijvig begint te worden eer hij meerderjarig is, schuwt de Engelschman tegenwoordig de zwaarlijvigheid als de pest.

Ruskin verklaart dan ook o. a. : »Het gymnastisch spel is voor ons niet alleen eene ontspanning na geestelijke inspanning, noch enkel eene aanvulling der opvoeding, neen zij is daarvan een onmisbaar deel, eene imperieuze noodzakelijkheid."

de Coubertin, secretaris der commissie tot bevordering der lichaamsoefeningen bij de opvoeding, onder voorzitterschap

van Jules Simon, bezocht onlangs de voornaamste Engelsche scholen. »Ce qui frappe au premier coup d'oeil," zoo getuigt hij daaromtrent, »c'est l'expression calme, paisible, qui rayonne sur tous ces fronts; on ne voit pas de ces figures chiffonnées et presque flétries qui abondent dans nos écoles; ici, c'est la santé débordante et la grâce que donne la vigueur."

En tot vorming eener eigen meening en zelfstandige overtuiging, grijpt de Engelschman bij de opvoeding de »debating-club" aan. Deze is aan elke Public School verbonden, voor zoo ver ik althans kon nagaan. Met de grootste vrijmoedigheid worden daar de meest uiteenlopende meeningen verdedigd in tegenwoordigheid der leermeesters, zoo b.v. of het voor Indië gewenscht is het Engelsche juk af te schudden. Te Stonyhurst, eene katholieke school, onder leiding der Jesuïten, kwam eenmaal het recht der natie ter sprake een vorst van den troon vervallen te verklaren. De stemmen waren daarbij zeer verdeeld.

Op deze wijze vormen zij het karakter der jeugd en ontwikkelen zij vastheid van meening, eene krachtige overtuiging vooral bij hen, die eenmaal zullen geroepen worden de hogere leiders van het volk te zijn, en zich in de rijen der aanvoerders te handhaven, niet alleen door geboorte en door fortuin, maar bovenal door de macht der persoonlijkheid.

Geen parlement telt zulk een betrekkelijk groot aantal nitmuntende redenaars als Englands Lagerhuis, mannen van invloed wier woord een machtig wapen is, en die het talent bezitten, om b.v. als een secretaris der parlementaire kamer van koophandel, vijf talen vlug te spreken, verschillende belangrijke werken te schrijven, o. a. over: »De aarde en haar mechanisme," verder een nitmuntend wiskunstenaar te zijn en bovendien een hartstoechtelijk bestrijder van Gladstone op staatkundig gebied ¹¹.

II.

Met voordacht stond ik geruimen tijd stil bij de Engelsche opvoeding. Evenwel niet om haar te copieeren, maar wel om de waarde in het licht te stellen der groote beginselen, waarvan die opvoeding uitgaat; wel om de mogelijkheid van de

toepassing dier beginselen te staven; wel om tot nadenken te stemmen waar wij baken plaatsen voor de opvoeding van het opkomend geslacht.

Ik ben niet blind voor het in menig opzicht middeleeuwsch karakter van vele Engelsche scholen. Wij missen de kracht der Engelsche fortuinen, ook der Engelsche aristocratie. Onze aristocratie schuwt, op enkele uitzonderingen na, den staatsdienst op de vloot, meer nog in 't leger en bijna volkomen in de koloniën. Vele onzer oude geslachten zijn verouderd. Zij houden zich onledig met het vangen van hazen en konijnen, doch bestaan feitelijk uit emigranten, 'slands dienst ontwijkende.

Wij kennen ook geen staatskerk. Ons erfrecht is mede van geheel anderen aard. Ook weet ik dat zelfs in Engeland Spencer klaagt over het gewicht der schooltaak.

De artistieke opleiding neemt in Engeland niet Frankrijks vlucht.

Het gemoedsleven is er doorgaans koeler. Het kent onze innigheid niet. Het »home" van den Brit ligt in zijn huis, een kasteel. Onze eigen haard nadert eene republiek. Toch kunnen wij, zonder eenigszins te copieeren, van Engeland, hoe vreemd het wellicht klinke, veel leeren, juist tot versterking der militaire volksopvoeding in nationalen zin. Caesar werd door Alexanders voorbeeld geen Griek, maar bleef Romein. Men versta slechts de kunst van assimileeren zonder annexeeren.

In plaats van tonnen gouds te besteden voor kanonnen en forten, kunnen wij wat meer ijzer brengen in ons bloed en meer staal in den wil. Wij kunnen verschillende, zeer eenvoudige, doeltreffende maatregelen nemen, die alle gemeenschappelijk bijdragen tot verhooging der volksgezondheid; tot ontwikkeling van den volksgeest; tot veredeling en versterking van het volkskarakter. De volkswelvaart zal dan evenredig toenemen met de kracht der volksweerbaarheid. Deze zal dan van zelf als de natuurlijke vrucht ontstaan, wanneer het ons maar niet aan geduld en volharding ontbreekt, en wij beginnen met het begin, d. i. met de opvoeding der jeugd ¹².

Om die taak met vertrouwen te aanvaarden moeten wij de fabel vaarwel zeggen dat het Nederlandsche volk nu eenmaal

anti-militair en tot geen initiatief meer in staat is, en wij ons daarom niet moeten afmatten met het ploegen op rotsen. Wie geen geloof in noch hart voor zijn volk heeft, hij blijve in Egypte. Nimmer zal hij het kunnen leiden door de woestijn naar het beloofde land.

Ik weet het, en heb er trouwens reeds op gewezen dat er in ons midden eene toongevende anti-militaire partij leeft, die juist in de leidende klasse eene voornaame plaats inneemt en daardoor een volksgevaar is. Het zijn de mannen der Manchester school, van het laissez-faire. Zij worden gesteund door mannen, die wars van den oorlog, wanen den watervloed te keeren door de dijken te slechten. Van een gespierd Christendom hebben zij geen begrip. Wel als Tolstoi van een weerloos. Zij willen van den Nederlandschen leeuw een schaap maken. Men kent de gevolgen. Met de beste bedoelingen arbeiden zij aan de ontmanning van het volkskarakter. Zij voeren ons naar de gewelddadige of de vreedzame annexatie, die ons eenmaal zal doen strijden voor vreemde belangen en ons nakroost doen spreken in eene vreemde taal ¹³.

Verzwakking van den nationalen zin is daarvan het gevolg.

Maar terwijl deze teekenen zich vertoonen ouder sommigen van hen, die zich geroepen achten plaats te nemen onder de herders van het Nederlandsche volk, is dat volk zelf grootendeels ongerept gebleven. Daar sluimeren nog in ons volk geweldige latente krachten, slechts wachtende op de hand, die haar vrij maakt. Onze militie is voortreffelijk. Alle groote militaire deugden leven in haar. In Indië schrijven de zonen van onze eenvoudige burgerlieden, die nimmer aan den oorlog hebben gedacht, met hun zwaard een heldendicht, dat aan het oud-Germaansche heldentijdperk herinnert. En wij vinden dat alles zoo gewoon, zoo natuurlijk dat wij er ons ternauwernood over verwonderen, het Indische leger voortgaat daden te volbrengen, waarvan de glorie niet verbleekt bij den roem van een van der Werff, een Ripperda of Coen.

Diepe ergernis wekt het in het aangezicht dier feiten het Nederlandsche volk als anti-militair te hooren brandmerken.

Er vertoonen zich bij hen, die zoo spreken, veeleer sporen

van verzwakking van het nationaliteitsgevoel. In hunne bewondering en aanbidding van het succes, worden zij gesuggereerd door den vreemdeling. Zij vergeten dat imitatie door abdicatie voert tot annexatie. Het gevaarlijkst is zeker imitatie op het gebied van het krijgswezen. Dit behoort vooral bij ons autochtoon te zijn. De Nederlandsche geest moet daarin heerschen als soeverein.

Een groot gevaar zou daarom voor ons ontstaan, indien hier te lande op militair gebied eene Pruisische school veld won, door het al te vlijtig bestudeeren van de diepzinnige werken der Deutsche krijgswetenschap.

Wij zouden daardoor maar al te spoedig alle zelfvertrouwen verliezen; geleerd en zwak worden, werken schrijvende in Deutsche taal met Nederlandsche woorden.

Wij zouden wanhopen aan onze militie, die altijd wat lomp en boersch langs den weg zal blijven gaan, en te vergeefs trachten haar te wringen in het corset van Pruisische vormen. Zoo doende zouden wij tevens arbeiden aan de impopulariteit van het Nederlandsche krijgswezen en daarmee aan onze onmacht.

Wij zouden vergeten dat de Deutsche eenheid eerst van gisteren en nog zeer zwak is; dat de Unie van Utrecht driehonderd jaar ouder is dan de Deutsche rijkswet, die, met Pruisen als drillmeester, een verzameling van volken bijeenbracht, waar de kleinstaterij en een heirleger van ambtenaren eeuwenlang welig hadden getierd. De pedante, bureaucratische vormen, daardoor ontstaan, zullen nimmer ingang vinden bij ons, bij wie de losse matrozenkraag van Janmaat in hoog aanzien, echt populair is, en die, gezeteld aan een lange kustlijn, in handel, scheepvaart en landbouw de hoofdbronnen van ons bestaan vinden.

Daarenboven nuchter van aard, zullen wij nooit geprikkeld worden door militair praalvertoon, die onze phantasie koel laat en veeleer onze lachlust opwekt.

In de onmacht ons tot Pruisische militairen te herscheppen en ons leger tot eene miniatuur-nitgave van den buurman te hervormen, noemen zij, wier streven dat is, ons volk anti-militair. Inderdaad zijn zij echter anti-nationaal even goed als

hij dat zou wezen, die de Transvalers met den z.g. hanenpas had willen voeren naar Langnek of Spitskop. Niet ter overwinning, ter nederlaag had hij hen geleid in het stramme Pruisische keurslijf.

Het Nederlandsche volk zal altijd — en gelukkig — een vreemd zadel van den rug schudden. Het wil naar zijn aard behandeld en geleid worden.

Een z.g. soldatenvolk zal er dan ook nooit uit ons groeien. Maar nog altijd krijgshaftig van aard — en niet 't minst ten plattelande — kunnen wij, met onze voortreffelijke militaire deugden, zeer goed worden opgevoed tot een weerbaar volk.

Een gevaar van geheel anderen aard voor de ontwikkeling onzer weerkracht dan waarvan zooeven sprake was, spookt tegenwoordig rond in vele onderwijskringen. Anti-monarchale en sociaal-democratische beginselen winnen meer en meer veld onder de opvoeders van het jonge Nederland.

Die beginselen zijn bij ons een vrucht van vreemden bodem. Door onze maatschappelijke verhoudingen kunnen zij niet inheemsch zijn. Wij missen, met ijzer en steenkool, de groote centra van industrie van alle ons omringende staten.

Minder uit overtuiging, maar veeleer uit ontevredenheid, gewekt en gevoed door eenige gemakkelijk te verklaren oorzaken, nemen de rood-radicalen en sociaal-democratische neigingen hand over hand toe in de gelederen van hen, die het opkomend geslacht opvoeden.

Er bestaan reeds, zooals men weet, de Bond van Nederlandsche onderwijzers en de Sociaal-Democratische Onderwijzers-vereeniging, die o. a. onlangs hebben samengewerkt met de sociaal-democratische Arbeiderspartij, de sociaal-democratische Vrouwenvereeniging, den Bakkersgezellen-, den Meubelmakersbond en eenige andere bonden, om eene z.g. Nederlandsche volkspartij in het leven te roepen. Die verschijnselen zijn niet gunstig, zij stemmen tot nadenken.

De grondoorzaak moet men zoeken in de maatschappelijke stelling van den onderwijzer.

Vroeg reeds, nauwelijks 18 of 19 jaar, geniet de onderwijzer eene voor dien leeftijd betrekkelijk hooge jaarwedde. Deze be-

draagt voor den ongehuwden onderwijzer zonder hoofdakke 4 à 500, en klimt voor velen zelfs tot 600 gulden. In schijn wordt daardoor een veelbelovend verschiep geopend. De verwachtingen worden evenwel niet verwezenlijkt. Tusschen den leeftijd van 23 en 30 jaar blijft de bezoldiging van het meerendeel der onderwijzers op ongeveer dezelfde hoogte. Zoowel de gehuwde als de ongehuwde onderwijzers *zonder* en ook *met* de hoofdakke, genieten per jaar gemiddeld 5 à 600 gulden. Zelfs van de gehuwde onderwijzers met de hoofdakke en een gezin van 1 tot 3 kinderen, is de normale jaarwedde, op den leeftijd van 30 à 40 jaar, 600 à 700 gulden.

Voor den onderwijzer ten platte lande bedraagt de huishuur per jaar *f*60 à *f*150; in de steden *f*250 à *f*500. De gemiddelde som, waarvoor de onderwijzer kost en inwoning kan genieten, beweegt zich tusschen *f*300 en *f*500. Deze cijfers verklaren reeds veel. Daarbij komt dat betrekkelijk zeer weinig onderwijzers aan het hoofd eener school komen te staan. Het meerendeel der onderwijzers brengt het daardoor niet verder dan *f*700 à *f*900 per jaar. Ruim 72 pct. der jaarwedden blijft onder, slechts 18 pct. klimt boven de *f*1000. Waarlijk, de oorzaak van het kwaad, hierboven geschetst, is niet ver te zoeken. Er is disharmonie tusschen de beschaving en den gang der bezoldiging. Wij staan hier voor een zeer moeilijken toestand. Dat beseft men vooral, wanneer men in aanmerking neemt hoe hoog de uitgaven voor het onderwijs in de laatste jaren zijn gestegen. Vele gemeenten komt het water aan de lippen. Toch zijn in den lande ruim 62 000 kinderen, die tusschen den leeftijd van 6 tot 12 jaar school- noch huisonderwijs genieten, alzoo ruim 10 pct. van alle kinderen tusschen dien leeftijd. Bovendien verlieten bijv. in 1891 ruim 40 000 leerlingen de school *voordit* zij geacht konden worden het gewoon lager onderwijs volledig te hebben genoten.

De oplossing van het vraagstuk, waarop die cijfers wijzen, is niet gemakkelijk. De leerplicht is in aantocht met al de gevolgen van dien: uitbreiding van het aantal onderwijzers, vermeerdering van het aantal scholen, enz. Met grond spreekt voorts eene commissie, benoemd door het Nederlandsche

Onderwijzersgenootschap, de meening uit dat wafdoende verbetering in den financieelen toestand der onderwijzers dringend noodzakelijk en alleen te verkrijgen is door verbetering der uitzichten van de volledig bevoegde onderwijzers."

Eene intelligente oplossing van de quaestie, die ons hier bezig houdt, wordt niet gevonden door de domme kracht van den rijksdaalder. Organisatie, zonder gratificatie zij ook hier de leuze. En deze kan voeren tot de daad, omdat door een gelukkig samentreffen verschillende groote belangen ook hier op zeer eenvoudige wijze met elkander doeltreffend in overeenstemming kunnen gebracht worden.

Alvorens dat nader te staven, veroorlove men mij nog eene laatste opmerking.

Reeds in het begin heb ik de meening uitgesproken, dat de schooltijden zoowel als de leertijd te lang zijn, ook voor de middelmatig ontwikkelden, omdat de veerkracht van lichaam en geest lijden onder bewegingloosheid van het lichaam en overspanning van den geest. Daarbij zag ik niet over het hoofd het verschil in standpunt der lagere school voor de volksklassen en voor hen, die later middelbaar of hooger onderwijs zullen genieten. Ginds sluit het lagere onderwijs rechtstreeks aan bij het leven, hier bij de school. Ginds moet het onderwijs daarom voltooiën, hier voorbereiden. Ginds wordt het einddoel der ontwikkeling bereikt en is daarom zekere mate van positieve kennis onmisbaar. Hier kan de ontwikkeling der dynamische vermogens van den geest geheel op den voorgrond treden. Toch blijft ook voor hen, die van de lagere school de maatschappij intreden, aanvullings-, herhalings- en ambachtsonderwijs gewenscht.

Het nuttig gebruik van vele verloren, menigmaal verkwiste avonden, en van ledig staande schoollokalen kan slechts aanbeveling verdienen.

Daarom kan door aanvullings- en herhalingsonderwijs ook voor de z.g. volksklassen de schooltaak doelmatiger verdeeld en daardoor verlicht worden. Vele onderwijzers, die ik aangaande dit punt heb geraadpleegd, deelden die meening. Een merkwaardig, leerrijk voorbeeld deelt ook Maneuvrier mede in zijn be-

langwekkend geschrift »L'éducation de la bourgeoisie», waar hij deze woorden aanhaalt van Jules Simon: »Bien travailler vaut mieux que longtemps travailler.

La démonstration en a été faite expérimentalement dans les écoles de Londres. Mon ami, M. Chaddwick, qui est inspecteur des écoles d'Angleterre, a été un des propagateurs des écoles de demi-temps. Il avait pratiqué à Londres l'expérience que voici: il prenait dans une école le 1er, le 3e, le 5e et le 7e; et il en faisait une série. Puis le 2e, le 4e, le 6e, pour en faire une seconde série: deux séries de force égale. Une de ces séries travaillait toute la journée; l'autre ne travaillait que la moitié du temps; après quoi, on les faisait composer l'une avec l'autre. L'école de demi-temps battait souvent l'école de temps entier, et je vous prie de croire que si elle la battait dans les compositions, — elle la battait bien autrement dans les récréations!”

Beperking der schooluren is dus even mogelijk als noodzakelijk. Zij zal het onderwijs, den onderwijzers, den leerlingen, den Staat en der gemeentefinanciën ten goede komen. Zij kan voeren tot versterking der lichamelijke opvoeding, en tot vermeerdering der schoolruimte bij doelmatige organisatie van het onderwijs. Zij vermeerdert ook den beschikbaren tijd van den onderwijzer. En door dat alles effent zij den weg naar den leerplicht, terwijl zij bovendien den noodlijdenden onderwijzer vrijen tijd schenkt. En tijd is geld.

Het komt er slechts op aan dien tijd door arbeid vruchtbaar te maken.

En dat wordt mogelijk indien men den onderwijzer op ruime schaal in de gelegenheid stelt, persoonlijk zijn dienstplicht te vervullen en een militairen graad in het leger te verwerven, waaraan men *daarna*, onder zekere voorwaarden, waarop ik aanstonds terug kom, het recht verbindt tot het geven van voorbereidend militair onderricht bij voorkeur ten plattelande. Er is geen beter en doeltreffender middel tot opwekking en versterking van den militairen volksgeest, dan het bevorderen der medewerking van den volksonderwijzer aan de militaire volksopvoeding.

Ieder, en de onderwijzer niet het minst, bezit de neiging om de eigen vermogens bij anderen te ontwikkelen.

Voor den militair, gevestigd in enkele garnizoenen, meestal grootere gemeenten, is het platte land veelal onbereikbaar.

In het hoogerhuis, dat ten plattelande regeert, nemen nog altijd, door recht van traditie of geboorte, onder den burgermeester, de geestelijke, de geneesheer, de notaris en ook de schoolmeester zitting.

Van dit viertal is de laatste de aangewezen man om de dorpsjeugd met wier zeden en gewoonten, met wier aard en dialect hij vertrouwd is, beter dan de onderofficier, die van elders komt, voor te bereiden tot den dienst van het Vaderland. Hij zal dat aanstonds nog beter kunnen doen, wanneer de vrije en orde-oefeningen algemeen op de lagere school ingevoerd zullen zijn. Ten volle zal het hier beoogde doel bereikt zijn, wanneer het eenmaal, onder den invloed van enkele hoogst eenvoudige middelen, die ik aanstonds hoop aan te wijzen, zoo ver gekomen is dat het, bij sollicitatie naar eene betrekking als onderwijzer, tot aanbeveling strekt dat hij ten behoeve *van meer volwassenden*, de bevoegdheid bezit tot het geven van voorbereidend militair onderricht en tevens de bekwaamheid tot het leiden van lichaamsspelen.

Reeds meermalen en ook hier ter plaatse heb ik gewezen op de vele punten van overeenkomst tusschen de militaire en de de schooltucht. In weerwil van alle verschil zal die overeenkomst nog toenemen bij versterking van het militair element in de volksopvoeding.

De militaire tucht immers wortelt in burgerdeugd en in een vroom gemoed, dat den man in staat stelt eene groote zaak tot den dood toe getrouw te blijven.

Die tucht wordt gevoed, als elke andere, door gemeenschapszin en toewijding. Zij vindt haar kroon in zelfverloochening en heldenmoed.

Nauwe aansluiting tusschen het huisgezin, de school en het leger kan daarom groote belangen naar alle zijden bevorderen ¹⁴.

De vrijwillige oefeningen in den wapenhandel kunnen daarbij aan bekwame handen de spoel schenken, die een machtigen, innigen band weeft tusschen volk en leger. Ik weet dat ik mij

hier op gevaarlijk terrein waag. Ik doe dat zonder schroom al weet ik ook, dat het aantal tegenstanders dier oefeningen dat der voorstanders overtreft. Ik meen dat de minderheid hier, als zoo menigmaal, niet volkomen gelijk heeft. De schaduwzijden der vrijwillige oefeningen in den wapenhandel zal ik niet ontkennen. Vele dier schaduwzijden zijn evenwel niet inherent aan het stelsel, doch veeleer gevolg der toepassing. Het zou terecht verwondering baren wanneer op een geheel nieuw arbeidsveld alles dadelijk volkomen naar wensch ging. Een groot deel der bevolking heeft die oefeningen zeer op prijs gesteld. Mij zijn vele voorbeelden bekend van jonge mannen, die 's avonds in duister dikwerf door weer en wind een afstand moesten afleggen van een vol uur en meer om het oefeningslokaal te bereiken, en die toch altijd trouw op hun post waren. Er waren ook verschillende officieren, uitmuntend berekend om ziel en leven in het onderwijs te brengen, en zodoende een gevaarlijke klip te ontzeilen.

Waarvoorstander van het militair volksonderwijs, heb ik ook met ingenomenheid de beginselen begroet en verdedigd waarvan de vrijwillige oefeningen in den wapenhandel uitgingen. Niet echter in alle opzichten de wijze van toepassing dier beginselen. De eenvoudige beperking van den oefeningstijd voor het beste deel van het militiekader was niet doelmatig. Dat hulpmiddel bracht op den duur meer verlies dan winst, dus een nadeelig saldo, waar een batig slot werd gewenscht, bij voorkeur door organisatie binnen de grenzen der bestaande wetgeving.

Intusschen hebben de vrijwillige oefeningen in den wapenhandel het persoonlijk dienen sterk bevorderd. Dat blijkt uit de practijk der militiewet. Zooals men weet, werden de vrijwillige oefeningen in den wapenhandel op den tegenwoordigen voet in het leven geroepen in November 1887. Haar invloed op het persoonlijk vervullen van den militieplicht kon zich dus voor de eerste maal doen gevoelen bij de lichting, die in Mei 1888 voor eerste oefening onder de wapenen kwam. Welnu, de statistiek leert dat in dat jaar 1888 het aantal plaatsvervangers en nummervervisselaars plotseling met nagenoeg

450 man verminderde, d. i. met omstreeks 20°/_o. Sedert 1888 daalt dat aantal met zachte opwaartsche golvingen gestadig. Na 1890 bleef het beneden de 2000. In de drie laatste jaren verhief het zich niet boven 1854 ¹⁵).

Verder zie men niet over het hoofd de sociale beteekenis der vrijwillige oefeningen in den wapenhandel, die in de ledige avonduren aan den werkman eene heilzame afleiding en ontspanning schenken kunnen. De groote werkgevers zouden hier een hoogst weldadigen invloed kunnen oefenen. Enkel en alleen reeds een goed voorbeeld gegeven.

Ook kunnen de vrijwillige oefeningen in den wapenhandel door goede leiding krachtig bijdragen tot versterking van den militairen volksgeest in den gezonden zin van het woord. Zij kunnen bovendien de vrijwillige dienstneming, niet slechts bij het leger hier te lande, maar ook in de koloniën krachtig bevorderen.

In die richting kan nog zeer veel gedaan worden. De statistiek is hier een onbetrouwbare gids. In 1890 toch werd de koloniale reserve opgericht. Daaraan moet in hoofdzaak de sterke toename worden toegeschreven van het aantal Nederlanders, dat Harderwijk en Nijmegen in de laatste jaren naar Indië kunnen uitzenden. Tot 1889 bedroeg, over een tijdvak van 30 jaar, dat aantal per jaar gemiddeld bijna 1200. Sedert 1890 klimt het regelmatig, in 1893 tot 1708 en in 1894 bereikt het onder den invloed van Lombok c. s. eene abnormale hoogte, ook om hen te logenstraffen, die hun gemis aan kennis met den waren aard van het volkskarakter verraden door verbreiding van het sprookje van den anti-militairen volksgeest.

Met opzet heb ik eenigszins stil gestaan bij dit onderwerp, omdat ik van oordeel ben dat er van de vrijwillige oefeningen in den wapenhandel eene groote opvoedende kracht kan uitgaan, gelijk aanstonds nader blijken zal.

Voor de vestiging van het lokaal militair volksonderwijs is thans het »psychologisch moment» aangebroken. Het tijdperk, waarin wij ons bevinden, behoeft voor de ontwikkeling der levende strijdkrachten niet een tijdvak van inertie te zijn,

het kan integendeel zeer goed een tijdvak van actie worden.

De oefeningen in den wapenhandel kunnen ons eene belangrijke schrede voorwaarts brengen, in afwachting eener definitieve regeling van ons krijgswezen door de wet, wanneer eenmaal het kiesrecht-vrangstuk tot de historie behoort.

Vóór dien tijd kan niet gedacht worden aan persoonlijken dienstplicht, noch aan uitbreiding van het militiecontingent, noch aan vermeerdering van het aantal lichtingen.

Wij moeten tevreden zijn als de wetgever, onder den invloed van het tegenwoordige kiesrecht, ons laat 't geen wij bezitten.

Het vergaderen, indienen van adressen, verzoekschriften enz. acht ik thans grootendeels krachtverspilling. Veel raadzamer en vruchtbaarder acht ik het voor het oogenblik kloekweg de hand aan den ploeg te slaan op een ander gebied, waar gehandeld kan worden; waar tastbare uitkomsten te verkrijgen zijn, zichtbaar ook buiten de studeerkamer en de bibliotheek.

Het is hier de plaats niet de mogelijkheid daarvan te staven tot in alle bijzonderheden. Slechts algemeene beginselen en hoofdtrekken, die de aandacht niet van de grondzaak afleiden, zijn hier noodig, om de overtuiging te vestigen, dat wij ons bewegen moeten op het *gebied der vrijwillige dienstrening*.

Evenwel niet in den vorm, waarin wij haar tot heden hebben gekend. De vrijwilliger met den continuën dienstdtijd, een erfenis ons door de 18^e eeuw vermaakt, verlaat ons meer en meer. Wij kunnen thans aan de volgende eeuw den vrijwilliger met *intermitteerenden* dienstdtijd vermaken. Dat kan bijv. — en ik noem slechts een voorbeeld uit vele — geschieden door het oprichten eener *legerreserve*. Daarbij kan men, als vrijwilliger, in dienst treden tusschen den leeftijd van 17 en 30 jaar en zich verbinden voor den tijd van 6 jaar, doch zoodanig dat men eerst op den leeftijd van 25 jaar ontslag bekomt.

In die 6 jaar moet men een bepaald aantal maanden dienen en bovendien niet vrijwillig, maar *verplicht* gedurende zekeren tijd deelnemen aan de oefeningen in den wapenhandel en het schijfschieten, tot men een bepaalden graad van hedrevenheid heeft bereikt.

Om tot de legerreserve te worden toegelaten, moet men bepaalde bewijzen geven, stavende dat men met vrucht de lagere school heeft bezocht en bovendien zekere bedrevenheid bezit in de gymnastiek en de behandeling van het geweer. Die bedrevenheid moet blijken uit vaste kenmerken, bijv. het afleggen, als men is belast met een bepaald gewicht, van zekeren afstand in een vastgestelden tijd, ook met den looppas; het verrichten van een bepaalden hoogte-, breedte- en dieptesprong; het klimmen tot zekere hoogte en het werpen van een bal van van bepaald gewicht en omvang met elk der beide handen op zekeren afstand.

De actieve diensttijd in het leger eindigt zoodra men een bepaalden graad van geoefendheid in het schijfschieten heeft bereikt en bovendien zekere mate van militaire kennis bezit. Bovendien wordt de diensttijd in het leger meer beperkt en worden de eischen van aanneming, wat intellectueele ontwikkeling betreft, lager gesteld voor hem, die zich tevens, in buitengewone omstandigheden — *door de wet aan te wijzen* — beschikbaar stelt voor den dienst in de koloniën, doch uitsluitend op Java.

De dienst bij de legerreserve geeft recht op vrijstelling van militiedienst, als men zich verbonden heeft vóór de inschrijving voor de militie. *Deze blijft op hare rolle sterke.*

Zij, die eene school voor meer uitgebreid lager onderwijs, eene hoogere burgerschool, gymnasium of eenige overeenkomstige inrichting van onderwijs hebben bezocht, alsmede zij, die tot zekere nader aan te wijzen examens wenschen toegelaten te worden, zijn verplicht bij de legerreserve minstens een jaar onder de wapenen te komen. Zij kunnen evenwel voor vervroegd ontslag in aanmerking komen, als zij voor den graad van onderofficier de noodige geschiktheid bezitten, eenigen tijd in dien graad gediend en zekere vaardigheid bovendien in het schijfschieten verworven hebben.

Op deze wijze voorkomt men dat de intellectueele stroom zich bij voorkeur wendt naar de bedding der legerreserve, waar kadervorming natuurlijk op den achtergrond treedt.

Met opzet zijn hier, bij het bespreken van algemeene beginselen, geen bepaalde cijfers voor den dienstrijd genoemd. Dit

behoort tot het gebied der toepassing. *Hij, die meent, dat men daarbij naar eigen wensch kan handelen, dwaalt. Alles wordt hier met noodzakelijkheid bepaald door twee factoren: de beschikbare financiële middelen en de militaire eischen, beide in onderling verband met de volksstemming.*

Die beide factoren vormen samen eene constante kracht. Zij verholden zich dus in omgekeerde reden.

Het is niet alleen van groot belang, maar noodzakelijk de militaire eischen in den aanvang zoo te stellen, dat men zeker is van den gewenschten toeloop. Dit geschiedt in het tijdperk der voorbereiding. Langzamerhand leidt men zoo doende het strijdvaardig gedeelte der mannelijke bevolking naar het leger en schenkt het zekeren graad van militaire oefening.

Eerst wanneer de toeloop eenige kracht heeft bekomen, is het tijdstip voor een tweeden stap aangebroken tot verhooging der eischen. Zoo en zoo alleen kan men, met het peillood in handen, steeds voortgaan naar het gestelde doel; trapsgewijze ontwikkelen, en in den waren zin des woords arbeiden aan de militaire volksopvoeding.

Een groot bezwaar bij de vrijwillige oefeningen in den wapenhandel is het gemis van een voldoende aantal goede onderwijzers en bovendien de betrekkelijk hooge som, noodig voor reis- en verblijfkosten. In weerwil der uitgaven, daarvoor gevorderd, moeten nog vele gemeenten verstoken blijven van militair onderricht.

Daaraan kan men op eenvoudige en doeltreffende wijze tegemoet komen door te bepalen dat hij, die tot de legerreserve behoort; eene akte bezit voor de vrije en orde-oefeningen, en bovendien zekere militaire kennis en bekwaamheid, onbepaald verlof bekomt zoodra hij eene aanstelling ontvangt tot onderwijzer of leraar bij eenige inrichting van openbaar of bijzonder onderwijs. Hij neemt daarbij alleen de verplichting op zich deel te nemen aan eenen imperatieven militairen cursus en aan zekere herhalingsoefeningen van het leger of de legerreserve ¹⁶.

Verder moet voor ieder, die in de legerreserve den graad van onderofficier heeft bereikt, eene gewone akte voor de gymnastiek bezit, en bovendien zekere militaire verplichtingen op

zich neemt de gelegenheid worden opengesteld tot het geven van militair onderricht, zoodra hij tot hoofd eener lagere school of overeenkomstige inrichting van lager onderwijs wordt benoemd.

Bovendien kan tot de legerreserve worden toegelaten, met beperkte eischen van lichamelijke geschiktheid voor den krijgscienst, ieder die een examen heeft afgelegd van gelijken omvang als voor het bekomen eener gewone akte als onderwijzer noodig is; die verder eene akte van bekwaamheid voor huis- en schoolonderwijs in de gymnastiek bezit, en die bovendien eene zeer goede hand schrijft. Men kan nl. een zeer goed militair onderwijzer, zelfs een uitmuntend drillmeester zijn, ook uitstekend geschikt voor den velddienst, en daarom nog niet in alle opzichten voldoen aan de hooge eischen, gesteld door het voorschrift betreffende het militair geneeskundig onderzoek. Men denke slechts aan tal van onderofficieren, die nitmunten door tact bij de opleiding der recruten, doch die bij mobilisatie beter zijn bij de reserve- en depot- dan bij de veldbataljons.

Teneinde nu zoowel misbruiken te voorkomen als in eene leemte te voorzien, neme men deze personen slechts aan voor den tijd van 6 jaar, evenwel onder voorwaarde dat zij onmiddellijk groot verlot kunnen bekomen, wanneer zij, aan eenige lichte militaire eischen voldoende, tot onderwijzer of leeraar worden aangesteld. De akte voor lager onderwijs mag toch geen aanleiding geven tot misbruiken om den zeer verkorten dienstdtijd, voor den a.s. onderwijzer door de bovenstaande regeling mogelijk. Daarom moet de militaire poort van en naar het leger alleen gemakkelijk ontsloten worden voor hen, die inderdaad de onderwijzersloopbaan wenschen te volgen. De anderen daarentegen moet men lang houden. Zoo snijdt men niet alleen den weg af voor misbruiken, maar men bekomt tevens in het leger verschillende personen, geschikt voor het onderwijs in de gymnastiek, de school en verschillende werkzaamheden van administratieven aard, die eigenlijk geheel buiten den militairen werkkring zijn gelegen, en dan ook voor vele onderofficieren steeds een waar kruis zijn geweest en ook wel altijd zullen blijven.

De oefening der legerreserve kan geschieden ten deele in het

leger, ten deele ook in militaire oefenings-kampen, die tusſchen Mei en October betrokken worden, bij voorkeur op de heidevelden onzer Zuidelijke en Oostelijke provinciën ¹⁷.

Voeg hier nu bij enkele maatregelen, die, zonder pensionneering, den overgang van het mindere kader, boven zekeren leeftijd, als de geschiktheid voor den velddienst afneemt, naar de burgermaatschappij kunnen bevorderen, dan heb ik het voorrecht mogen smaken, bij de behandeling van dit onderwerp, aanvankelijk eenige algemeene beginselen van volksopvoeding onder uwe aandacht te brengen, om daarna enkele maatregelen van militairen aard ter sprake te brengen, maatregelen, die, naar mijne meening, ons volk in de richting dier beginselen geleidelijk zullen voeren naar het beoogde doel.

Onder de werking toch der hier besproken maatregelen kunnen de volgende belangrijke voordeelen worden bereikt.

Langs waarlijk nationalen weg wordt het militair element in school en huisgezin versterkt; het nationaal en het paedagogisch element in het leger. De belangen van het lager en van het gymnastiek onderwijs worden, overeenkomstig de behoeften van den tijd, in overeenstemming gebracht met de onafwijsbare eischen tot versterking der levende strijdkrachten in school en leger.

Zoedoende wordt de eenheid van volk en leger geboren.

De vrijwillige oefeningen in den wapenhandel, op nieuwe banen geleid, zullen een nieuwe vlucht nemen, en thans positieve, geen negatieve uitkomsten schenken.

In het volk zullen daardoor twee militaire stroomen worden gewekt. De eene neemt haar oorsprong, op de heidestreken, ten plattelande om zich te begeven naar de militia; de andere, ontspringende in den kring der grootere gemeenten, grootendeels gelegen in de binnen- en Westelijke provinciën, gaat naar de reserve en van daar naar de schutterij of de landweer, wat de toekomst ons brengen moge.

De Oostelijke en de Zuidelijke provinciën zullen daardoor hare heidebevolking zenden naar het veld- en bezettingsleger. De bevolking achter onze linieën wordt voor een groot deel geoefend in en nabij de garnizoenen, en betreft des zomers aan onze

Oostelijke en Zuidelijke grenzen oefeningskampen, zoodanig gekozen dat zij zoowel *militaire*, *hygienische* als *moreele* volksbelangen bevorderen.

Zonder nieuwe kazernes te bouwen, stichten wij op die wijze onze militaire grenzen, die tevens een deel onzer heidevelden bevolken en vruchtbaar maken.

De jonge mannen, in die militaire volkskampen geoefend, bevinden zich later grootendeels in den rug van het leger en kunnen dus uitmuntend dienen tot aanvulling der verliezen van het leger, in eerste linie strijdende.

In alleszins doelmatige beddingen wordt alzoo, zeer geleidelijk, de mannelijke bevolking tusschen de 20 en 30 jaar geleid.

Geene ware belangen worden geschaad, maar vele groote gebaat.

Bij genoegzame uitbreiding der reserve, zal de loting zoo niet uitsterven dan toch verkwijnen.

De dienst in de militie is hovenal een weldaad voor de plattelands-bevolking. En het is een gelukkig samentreffen, dat de sobere, krachtige, eenvoudige heidebewoner voor het veldleger ook de meeste geschiktheid bezit.

Voor het andere deel der bevolking wordt de krijgsdienst insgelijks een zegen, wanneer de dienst in de gelederen, zonder dwang, uit vrije beweging gekozen, bijdraagt tot ontwikkeling der fysieke krachten, tot verhooging der moreele waarde van ieder en van allen.

De vrijwillige dienstneming zal, in de meest gewenschte richting, krachtig toenemen zonder hooge premieën en aanbrenngelden; zonder kostbare opvoedingsgestichten en improductieve pensioenen.

Onze zwakke compagnieën zullen in den zomer krachtig worden versterkt en ter bescherming onzer kolonieën zal te allen tijde eene ontzag- en eerbiedwekkende reserve gereed staan.

Het leger zal niet langer zijn de gevreesde en geschuwdede citadel met gegrendelde poort, maar de openbare volksschool worden, bron beide van volkskracht en volkswelvaart, waar allen zonder onderscheid van rang en stand, onder één kleed en één vaandel, worden vereenigd.

Zoo zullen wij komen tot conciliatie, niet door een doode combinatie, maar door eene levende en levenwekkende organisatie van geheel ons nationaal weervermogen.

Vele belangen, met elkander op een lager standpunt in botsing, zullen tot verzoening komen op een hooger, waar elke strijd in het licht treedt van voorheen niet begrepen overeenstemming.

De vlock der impopulariteit van den krijgsdienst zal buiten onze grenzen worden gebannen. Het fatum, dat op ons krijgswezen rust, zal wijken. De impopulariteit zal in populariteit van den krijgsdienst worden omgezet. Een rijk arbeidsveld wordt voor ons officierskorps ontsloten tot verhooging van diens arbeids- en 's lands weervermogen: zijn toynbee-werk ter army-extension zal Nederlands krijgswezen eindelijk doen worden een plant van eigen bodem, wortel schietende in den boezem van het Nederlandsche volk.

Zoo, en zóó alleen kunnen wij eenmaal komen tot een waarlijk krachtvol, nationaal krijgswezen, waaraan de geheele natie met belangstelling en liefde deelneemt, omdat het een kind is, geboren uit eigen schoot, een krijgswezen, dat door zijne innerlijke kracht geheel het volk en ieder zijner vertegenwoordigers, waar onze vlag zich vertoont, met zelfvertrouwen vervult.

Het doel moge ver en hoog schijnen. Waar een wil is, daar heeft de weg nog nimmer ontbroken. Daendels heeft dat aan Java, Oranje aan Nederland geleerd.

(Toejuichingen.)

De VOORZITTER opent de beraadslagingen naar aanleiding van het gesprokene.

De heer NEETESON: Met de meeste belangstelling heb ik de doorwrochte rede van den heer van Dam van Isselt gehoord en ik zal mij wel wachten, thans tegen het voorgedragen stelsel ernstige bedenkingen in het midden te brengen. Toch wensch ik mij een paar opmerkingen te veroorloven en wel in de eerste plaats naar aanleiding van het gesprokene over de toenemende bijziendheid. Het spijt mij dat er geen medici hier aanwezig zijn om daaromtrent hun gevoelen te doen kennen. Ik meen echter, dat wel degelijk kinderen met bijziendheid of met eene

van hunne ouders geërfde voorbeschiktheid daartoe, worden geboren.

Mijne tweede opmerking betreft de door den Spreker van heden avond in zijn stelsel opgenomen verplichting voor hen, die tot het Reservekader zullen toetreden, om zich te verbinden zoo noodig ook naar Indië gezonden te kunnen worden.

Hoewel in de laatste jaren hierin naar mijne meening eenige verbetering is waar te nemen, bestaat toch in het meerendeel onzer gegoede kringen zulk een afkeer tegen het gaan naar Indië, dat zeer weinigen zullen worden overgehaald of vergunning van ouders of voogden kunnen verkrijgen om zoo noodig het Vaderland in ondergeschikte militaire betrekkingen in Indië te gaan dienen.

De heer VAN NES: Ik wensch mij ook een paar opmerkingen te veroorloven. Ik heb de rede van den hooggeachten spreker met groote instemming gehoord, doch wensch hem eenige inlichtingen te vragen, vooral omtrent hetgeen hij gezegd heeft nopens de taak, die op de Regeering rust om, in afwachting der invoering van den persoonlijken dienstplicht, eene legerreserve in te stellen.

Als ik hem goed begrepen heb, dan is het zijne bedoeling om, terwijl het kiesrechtvraagstuk nog niet van de baan is, in afwachting der regeling daarvan, reeds zijne nu ontwikkelde beginselen in toepassing te brengen.

Ik acht dit een gevaarlijk standpunt.

De persoonlijke dienstplicht zal ZEKER komen: de plaatsvervangende, die volkszonde, *moet* verdwijnen, doch het schijnt mij toe, dat eene regeling als spreker bedoelt, nu reeds, de invoering van den persoonlijken dienstplicht niet weinig zal vertragen.

De voorgestelde legerreserve zou voor eene opvolgende regering kunnen zijn een blok aan het been. En dit mag, dunkt mij, niet.

De heer Dr. CATTIE: Indien het mij geoorloofd is als gast een woord in het midden te brengen, dan wensch ik dit te doen

naar aanleiding van de mededeelingen door den geachten Spreker hier gedaan over het toenemen van de bijziendheid in verband met het bezoeken der lagere en middelbare scholen en der gymnasiën. Ik meen dit te mogen doen, omdat deze mededeelingen naar mijne meening in verband staan met de kwestie der erfelijkheid in het algemeen, een gebied, dat mij niet geheel en al vreemd is. Het wil mij toeschijnen, dat de erfelijkheid van kwalen en gebreken door den geachten spreker niet voldoende in het oog is gehouden.

Ik mag tot staving dezer meening zeker wel hier in herinnering brengen een geval ons meegedeeld door Dr. Hartogh Heys van Zouteveen in zijne aantekeningen op »Het variceren der huisdieren en cultuurplanten door Charles Darwin. I Deel. Daar staat te lezen, dat in een onzer groote koopsteden een dokter woont, die zich bijzonder met oogziekten bezig houdt en zelf zoo sterk lijdt aan hypermetropie (verziendheid), dat hij gelooft dat er in geheel Europa geen individu bestaat, wiens oogen zoo hypermetroop zijn als de zijne. Dit was zelfs de aanleiding, dat hij zijne aandacht bijzonder aan oogziekten wijdde. Doch niet alleen hij, maar al de leden zijner familie hebben hetzelfde gebrek, schoon in mindere mate en ook zijne voorvaderen leden voor zoo ver hij zulks kan nagaan aan dezelfde kwaal. Hiermede is echter de zaak nog niet uit. De dokter en zijne geheele familie zijn protestanten. In dezelfde stad woont echter eene familie die denzelfden geslachtsnaam draagt, maar hij kan niet bewijzen met deze verwant te zijn. Toch gelooft hij dat beide familiën verwant zijn, omdat beide families lijden aan hypermetropie. De gemeenschappelijke stamvader heeft waarschijnlijk geleefd in den tijd der kerkhervorming. Hij is vermoedelijk hypermetroop geweest en na ruim 300 jaren is hetzelfde gebrek voor onzen dokter en zijne verwanten eene aanwijzing voor gemeenschappelijke afstamming.

Mijne Heeren! met het oog op dit feit, dat met vele andere kan vermeerderd worden, meen ik, dat men aan soortgelijke statistische cijfers geen al te groote waarde mag hechten.

Indien de oogen van een zeer groot aantal jonggeborenen bij onderzoek bleken normaal te zijn, ja indien dit bij *alle* jong-

geborenen het geval was, dan zal mij ieder deskundige — die met de wetten der erfelijkheid bekend is, toegeven, dat dit nog weinig bewijst; immers, de kiem voor abnormale afwijkingen is aanwezig, maar de afwijking wordt eerst langzamerhand merkbaar naarmate het individu in ouderdom toeneemt. Er is meer.

Dergelijke onderzoekingen hebben naar mijne meening weinig waarde voor ons vraagstuk omdat zij niet afdoende zijn. Daarvoor zou noodig zijn geweest, dat de oogen der jonggeborenen regelmatig van jaar tot jaar werden onderzocht en dadelijk verdeeld in twee groepen: eene groep die de scholen bezocht en eene andere groep die geen enkele school bezocht, des noods in de vrije natuur opgroeide. Indien dan 25 jaren lang bij elk der individuen jaarlijks die metingen werden gedaan zou men gerechtigd zijn hieruit een zoo ver gaand besluit te trekken, mits . . . ja, mits men daarbij ook de oogen der ouders en grootouders had kunnen onderzoeken ten einde de gevallen van atavisme (terugslag) uit te sluiten.

Ik meen, Mijnheer de Voorzitter, dat dit alles *niet* geschied is en acht om die reden de aangehaalde statistische cijfers niet betrouwbaar, ook dan niet, als door onderzoek van de oogen van alle jonggeborenen blijken zou, dat zij allen op dat tijdstip geen afwijkingen in de verhouding van de lengte-as en de breedte-as van het normale oog hadden.

De heer VAN DAM VAN ISSELT: Ten aanzien der quaestie van de bijziendheid kan ik slechts herinneren aan de statistiek, die leert dat onder de plattelandsbevolking veel minder bijziendheid heerscht dan in de steden, en dat de bijziendheid der leerlingen op de verschillende scholen met het aantal vakken en de lesuren toeneemt.

Het is gebleken dat o. a. de groote inspanning bij het copieeren grooten invloed op de oogen oefent. Congestie is eene der hoofdoorzaken van de bijziendheid, vooral bij kinderen, die er aanleg voor hebben.

De bijziendheid ontstaat gedurende de schooljaren en door den schoolarbeid. Dit is wetenschappelijk aangetoond. Het eene onzekere feit van Dr. Cattie weegt niet op tegen de vele,

wetenschappelijk gestaafe cijfers van Colin en de Jong.

Bij het onderzoek der oogen van jonge kinderen, geboren in kraamhuizen, is echter gebleken, met behulp van den oogspiegel, dat van allen de oogen normaal waren, dank zij de goede moeder natuur.

Zeer zeker is er evenwel erfelijke aanleg tot bijziendheid door lichaamsbouw, neiging tot geestelijken arbeid, zwakte der halspijnen. Zóó is het te verklaren, dat de bijziendheid der ouders ook op de kinderen overgaat.

Tot staving van mijn gevoelen kan ik mij op verschillende onderzoekers van naam beroepen, o. a. op den hoogleeraar Straub.

Wat nu de quaestie der weerbaarheid betreft, de vraag is of eene regeling, als door mij is ontwikkeld, het persoonlijk dienen zal verhinderen ja of neen? Ik meen, dat zij de belangstelling in het leger zal verhoogen en het persoonlijk vervullen van den dienstplicht bevorderen.

Wanneer men van den aanvang af tot den dienst is voorbereid, dan zal die later ook met meer opgewektheid worden vervuld.

De weerstand tegen den persoonlijken dienstplicht zal langzamerhand verdwijnen; het cijfer van 1800 plaatsvervangers en nummervervisselaars zal onder den invloed der door mij voorgestelde maatregelen dalen, stel bijv. tot 8 à 900. Welnu dan zal ook de weerstand tot de helft zijn verminderd.

De hoofdzaak is dat men er steeds naar moet streven het leger meer en meer bekend te maken en den militairen dienst te regelen in overeenstemming met de maatschappij. De dienst bij het leger zal dan tevens meer gewaardeerd worden. En wanneer men daarna eenmaal zal verkregen hebben uitbreiding van het kiesrecht, dan zal ook in de wetgevende macht, juist door den invloed der voorgestelde maatregelen, wel een meerderheid worden gevonden voor de invoering van den persoonlijken dienstplicht. De voorgestelde regeling effent alzoo de baan voor den persoonlijken dienst. Het is mij trouwens hier te doen om de zaak, niet om de wet.

Er zijn thans jaarlijks $\pm$ 28000 man, die voor den militairen dienst in aanmerking kunnen komen. Daarvan worden er 11000 in de militie geoefend. Daarom is de vraag, welke maatregelen

kunnen nu op dit oogenblik reeds genomen worden om ook de overblijvende 17000 man zoo veel en zoo goed te oefenen als de omstandigheden veroorloven? De een wenscht het behoud der schutterij; de ander stelt voor een gedeelte dier 17000 man een dienstdtijd van drie maanden te doen vervullen, enz.

Maar dan is het beter het vrijwillig dienen op de hier voorgestelde wijze zooveel mogelijk te bevorderen en wel door hervorming der oefeningen in den wapenhandel en huisvesting niet imperatief in kazernen, maar ter keuze, 't zij in de kazerne, 't zij in kampen, gelegen in gezonde, droge streken.

Het is toch in de eerste plaats te doen om geoeffende mannen te bekomen. Wanneer nu premiën, doch geen geldelijke, gegeven worden, bijv. voor vaardigheid in het gebruik van het geweer en in het schijfschieten, dan zal men de bevolking prikkelen om zich de noodige militaire oefeningen eigen te maken. Dat is voor ons dringend noodzakelijk, want zelfs al hebben wij den persoonlijken dienstplicht, dan zal wel ieder door het nommer aangewezen moeten dienen, maar het jaarlijksch contingent zal er niet door verhoogd worden.

Een klein volk als wij moet daarom zorgen, met of zonder persoonlijken dienstplicht, bovendien in het bezit te zijn van een krachtige legerreserve, met de voorgestelde middelen, door vrijwilligen dienst te verkrijgen.

De heer DE WAAL: Zonder twijfel heeft de geachte spreker ons veel schoons in de toekomst voorgespiegeld; ik vrees evenwel, dat dit alles in een zeer ver vershiet zal liggen en vermeen mij te dezen opzichte te kunnen gronden op het karakter van het Nederlandsche volk.

Voor zoover *ik* dat karakter ken, wordt ons volk volstrekt niet gedreven door lust en ijver voor den militairen dienst. Integendeel tracht een ieder zich binnen den kortst mogelijken tijd van den *verplichten* militairen dienst af te maken; *vrijwilligers* voor de Nationale Militie toch zijn er zoo goed als niet.

Als een bewijs daarvan mogen dienen de pogingen, welke zijn aangewend om den lust voor de persoonlijke vervulling

van den dienstplicht aan te wakkeren, door het toekennen van voordeelen aan hen, die hebben deelgenomen aan vrijwillige oefeningen in den wapenhandel, het verkorten van den eerste-oefeningstijd tot 9 maanden en zelfs tot 5 maanden, bij aanstelling tot milicien-korporaal binnen 3 maanden dienst.

Uit het feit, dat het aantal personen van laatstgenoemde categorie jaarlijks is toegenomen en reeds enkele honderden bedraagt, vermeen ik mogen afleiden, dat ik het karakter van ons volk niet te ongunstig heb beoordeeld.

Ik geloof dan ook, dat de uitkomsten geheel anders zullen zijn dan de heer van Dam van Isselt zich voorstelt, en dat de populariteit van het leger bij ons volk niet eerder zal vermeerderen, dan wanneer eerst uitdrukkelijk is bepaald dat ieder, daartoe door de wet aangewezen, hetzij bij loting of op een andere wijze, *persoonlijk* moet dienen.

Al die vorengenoomde maatregelen zijn bovendien ten nadeele van het leger, daar de gelden, besteed voor de vrijwillige oefeningen in den wapenhandel en bespaard door de verkorting van den oefeningstijd en het verleenen van langdurig verlof — volgens een artikel in *Het Vaderland* ongeveer f150000 bedragende — ook naar mijne meening, eigenlijk gezegd aan het leger worden onthouden, terwijl een kader wordt verkregen onvoldoende voor de behoefte van ons militieleger.

Wanneer men verder nagaat, dat gedurende het tijdvak 1880—1889 het aantal vrijwilligers bij de infanterie en de vesting-artillerie jaarlijks is toegenomen, terwijl het daarna telken jare is verminderd, en daarbij in aanmerking neemt, dat in 1887—1889 de bepalingen omtrent de vrijwillige oefeningen in den wapenhandel zijn uitgebreid, dan is zeker de onderstelling niet te gewaagd, dat er eenig verband tusschen beide zaken bestaat, en zulks te meer, omdat men bij de bereiden wapens en de genietroepen die daling in de sterkte der vrijwilligers niet in dezelfde mate waarneemt.

Door de vermindering van den dienstdtijd en het verleenen van langdurige verloven in den winter, vermindert tevens het aantal onder de wapenen zijnde manschappen en wordt diengevolge de dienst van de overblijvenden verzwaard; een en

ander zal ongetwijfeld van invloed zijn geweest op de vermindering van het aantal vrijwilligers.

Naar mijne bescheiden meening, is het ook zeer ten nadeele van het leger en van onze weerbaarheid, dat al die maatregelen bij de bevolking het denkbeeld doen ontstaan, dat het mogelijk is bij zeer korten dienstdtijd een goed *soldaat*, ja zelfs *kader* te vormen.

Ik heb vermeend deze opmerkingen in het midden te moeten brengen, doch alleen met het doel om te doen uitkomen dat de weg, door den geachten spreker aanbevolen, door mij gevaarlijk wordt geacht.

Daarentegen verdienen diens voorstellen alleszins overweging, waar het geldt meer dan thans de aandacht te vestigen op de vorming van het karakter en de lichamelijke ontwikkeling onzer aanstaande mannen.

Een dienovereenkomstig stelsel van opvoeding kan ons zeer zeker uitstekende *elementen* voor het leger bezorgen, doch de hoofdzaak blijft, dat die ook *in* het leger komen, om tot *soldaten* te worden gevormd.

Om dit doel te kunnen bereiken, zal het noodig zijn de *dienstvervanging* af te schaffen, of wel voorloopig alleen de *plaatsvervanging*, om langs dezen weg de twee partijen, de voorstanders van den persoonlijken dienstplicht en die van het behoud van dienstvervanging, tot elkander te brengen.

Wel is waar, blijft dan nog de *nummerverwisseling* bestaan, maar het nadeel is, mijns inziens, niet zoo groot, wanneer men aan de nummerverwisselaars eenige eischen stelt van intellectuele geschiktheid.

Volgt men dien weg, dan zal de *eerste stap* zijn gedaan tot verbetering van ons leger.

De heer VAN DAM VAN ISSELT: Aan den geachten spreker, die het eerst het woord heeft gevoerd, den heer Neeteson, ben ik nog de opmerking schuldig, dat de ontwikkeling der volksweerbaarheid, in de richting door mij bedoeld, het voordeel schenkt, dat voor het koloniaal leger dadelijk een aanzienlijk aantal geoefende manschappen beschikbaar zal zijn, 'twelk op

Java de taak der bezettingstroepen kan vervullen. Daardoor ontstaat de gelegenheid de daar aanwezige troepen naar de buitenbezittingen te zenden. Ik geloof inderdaad dat men, bij het stellen van gunstige voorwaarden, veel aanbod van vrijwilligers zal krijgen. De toetreding toch is *vrijwillig*. Zij is niet eene der onafwijsbare voorwaarden voor toetreding tot de reserve.

Wat het aangevoerde door den heer de Waal betreft, met veel belangstelling heb ik zijn betoog gehoord en het verwondert mij geenszins dat hij in meening met mij verschilt. Veel hangt hier af van de wijze waarop men het volkskarakter beschouwt; ieder heeft daarop zeer natuurlijk een anderen blik. Ik meen, geleerd door mijne ervaring, dat op de door mij ontwikkelde wijze het doel *wel* zal worden bereikt, als men de vele beschikbare middelen maar krachtig en met beleid in beweging brengt. Men zal bovendien meer ontwikkelen in het leger krijgen, ook reeds vóór het beginsel van den persoonlijken dienstplicht zal zijn ingevoerd.

Nu spreekt men wel veel van een krachtige regeering en meent dat van haar de persoonlijke dienstplicht te verkrijgen zal zijn. Maar men heeft daarover reeds gedurende zoo vele jaren gesproken, en toch is de dienstplicht nog niet gekomen. Men kan dan trouwens den feitelijken toestand niet veranderen. Bij onzen constitutioneelen regeeringsvorm regeert bij slot van rekening de openbare meening. Elke regeering kan in Nederland slechts verwezenlijken datgene wat het volk zelf wil. In hoogste instantie is het steeds de openbare meening, die beslist. En zoolang de volksovertuiging niet is gevestigd, komt de persoonlijke dienstplicht niet.

Men moet daarom de belangstelling opwekken en dit kan, meen ik, beter dan door brochures enz. met de door mij aangegeven middelen, zonder het militieleger te verzwakken.

Het hoofdmiddel is zeker de bevordering van de plaatselijke oefeningen in den winter en dan de gecombineerde oefeningen in den zomer.

Dan zal men ook een weldaad bewijzen aan het korps officieren, omdat zij dan de beschikking krijgen over sterkere compagnieën, samengesteld uit goed voorbereide, reeds in het schieten geoefende manschappen. De schuwheid tegen den uni-

form zal tevens verdwijnen, en op die wijze zal men tot een door allen gewenscht doel komen.

Ook houde men wel in het oog dat de persoonlijke dienstplicht wel eenige ontwikkelde manschappen kan brengen maar geen kader. Bij ons zullen nog altijd bijzondere middelen noodig zijn om de gewenschte vruchten van den persoonlijke dienstplicht te bekomen, daar al onze miliciens eenjarigen zijn en dat vooreerst wel altijd zullen blijven. De nummervervisseling tapt de militie af; zij verzwakt de kadervorming.

De heer DE WAAL. Een korte aanvulling nog van hetgeen ik straks gezegd heb. Ik heb vermeend, dat een eerste stap tot verbetering zou zijn de afschaffing der plaatsvervanging, met behoud voorloopig van de nummervervisseling.

De heer van Dam van Isselt voert daartegen aan, dat daardoor het intellectueel gehalte van het leger niet zal verbeteren. Op grond van deze opmerking wenschte ik nog te zeggen, dat door mij straks is verzuimd er bij te voegen, dat, indien door den wetgever de *gunst* van nummervervisseling mocht worden verleend, daaraan ook bepaalde *voorwaarden* zouden dienen te worden verbonden, en wel zoodanige, dat daardoor de vermindering van het intellectueel gehalte der dienstplichtigen wordt voorkomen (1).

(1) Ter aanvulling van het gesprokene zij alsnog medegedeeld, dat volgens de opgaven, voorkomende in het opstel „De practijk der Militiewet”, opgenomen in de nos. 34 en 35 van den jaargang 1894 van het *Militair Weekblad*, van de ingelijfde dienstplichtigen der lichting van 11000 man meer dan 79% *persoonlijk* hun militieplicht vervullen, ongeveer 19% dien plicht voor *een ander* waarnemen en 2% reeds als *vrijwilligers* bij de zee- en landmacht dienen.

Onder die 19% bevinden zich ongeveer 13% *plaatsvervangers* en meer dan 6% *nummervervisselaars*, terwijl het aantal *vrijwilligers voor de militie* slechts 0.03% van de voormelde 2% uitmaakt.

Door afschaffing van de plaatsvervanging zullen 13% militieplichtigen meer worden geoefend en komen tevens evenveel personen beschikbaar, die vrijwilligers kunnen leveren. Worden nu voor de nummervervisselaars eischen omtrent intellectuele ontwikkeling gesteld en wel zoodanige, dat zij miliciens-sergeant (wachmeister) kunnen worden, dan zullen, indien ook dan nog 19% zich doen vervangen, zeker 19% intellectueel ontwikkelden worden verkregen. Het is echter te voorzien, dat dit getal niet zoo groot

De heer VAN DAM VAN ISSELT. Ook na de nadere toelichting van den heer de Waal, blijf ik van gevoelen, dat men door behoud der nummervervisseling niet tot het beoogde doel zal komen. De nummervervisseling op de voorgestelde wijze verzwakt het gehalte van het militiekader belangrijk. De jonge ontwikkelde mannen, die zooveel genieten door het middelbaar en het hooger onderwijs, zijn de eerstgeroepenen om plaats te nemen onder de voorgangers van het volk, ook in de gelederen. Wil men den persoonlijken dienst, dan moet men ook alles vermijden, waardoor juist het meest ontwikkeld deel des volks buiten het leger zou blijven. Nummervervisseling toch is slechts een zachte vorm voor plaatsvervangng. Door de gelegenheid te laten om door een zekere koopsom zich van zijne verplichtingen te ontslaan of zijn last te verlichten, tast men het moreel des volks aan.

De VOORZITTER. De heeren zullen zeker allen even als ik met groote belangstelling de onderhoudende rede van den geachten spreker hebben aangehoord. Wanneer geheel het Nederlandsche volk maar de helft der geestdrift had van den heer van Dam van Isselt of wanneer maar een half dozijn leden der kamer met evenveel vuur diens denkbeelden wilden verdedigen, dan zou er wellicht kans zijn om ze tot werkelijkheid te brengen.

Maar ik kan niet ontveinzen, dat ik zulks niet zou wenschen, omdat de groote verwachtingen, welke de spreker van zijn stelsel heeft, bij mij niet bestaan. Ik hecht niet zoo veel aan die opvoeding zooals de heer van Dam die wenscht, om daarvan een goed leger te durven verwachten.

Wat de quaestie van de bijziendheid betreft, ik meen dat hier veel overdreven is: en zeer zeker is die kwaal hier niet zoo erg als in Duitschland, waar nagenoeg de helft der officieren met monocles gewapend zijn, doch niettemin even goed rechten en bekwaam voor hunne taak zijn.

Ik kan dan ook niet toegeven dat de invloed van onze scho-

zal wezen, omdat velen gedwongen zullen worden zelf in dienst te treden, en dat dus vermoedelijk het aantal *nummervervisselaars* slechts 10% zal zijn, doch dan ook zeker stof tot vorming van *militiekader* zal bevatten.

len zoo slecht zou zijn voor de lichamelijke ontwikkeling der jongelingen. Gebrek aan sport bestaat er voor hen tegenwoordig waarlijk niet en over te groote overwerking behoeven wij ons m. i. niet ongerust te maken, wanneer wij in aanmerking nemen hoevele langdurige vacantiën en vrije dagen er nog voor uitspanning en beweging beschikbaar zijn.

Het is waar, dat de programma's van studie thans iets uitgebreider zijn dan in onze jeugd, maar de leermethode is aanmerkelijk verbeterd en de leeraren van thans zijn veel bekwaamer dan de schoolmeesters van vroeger, hetgeen de taak der leerlingen gemakkelijker maakt.

Doch wat hiervan zij — zelfs al moest de bijziendheid in het vervolg door de inrichting onzer scholen toenemen — zoo heb ik liever dan nog een officier die wat bijziende is, dan een die te weinig weet; want dit laatste is niet met een oogglas te verhelpen.

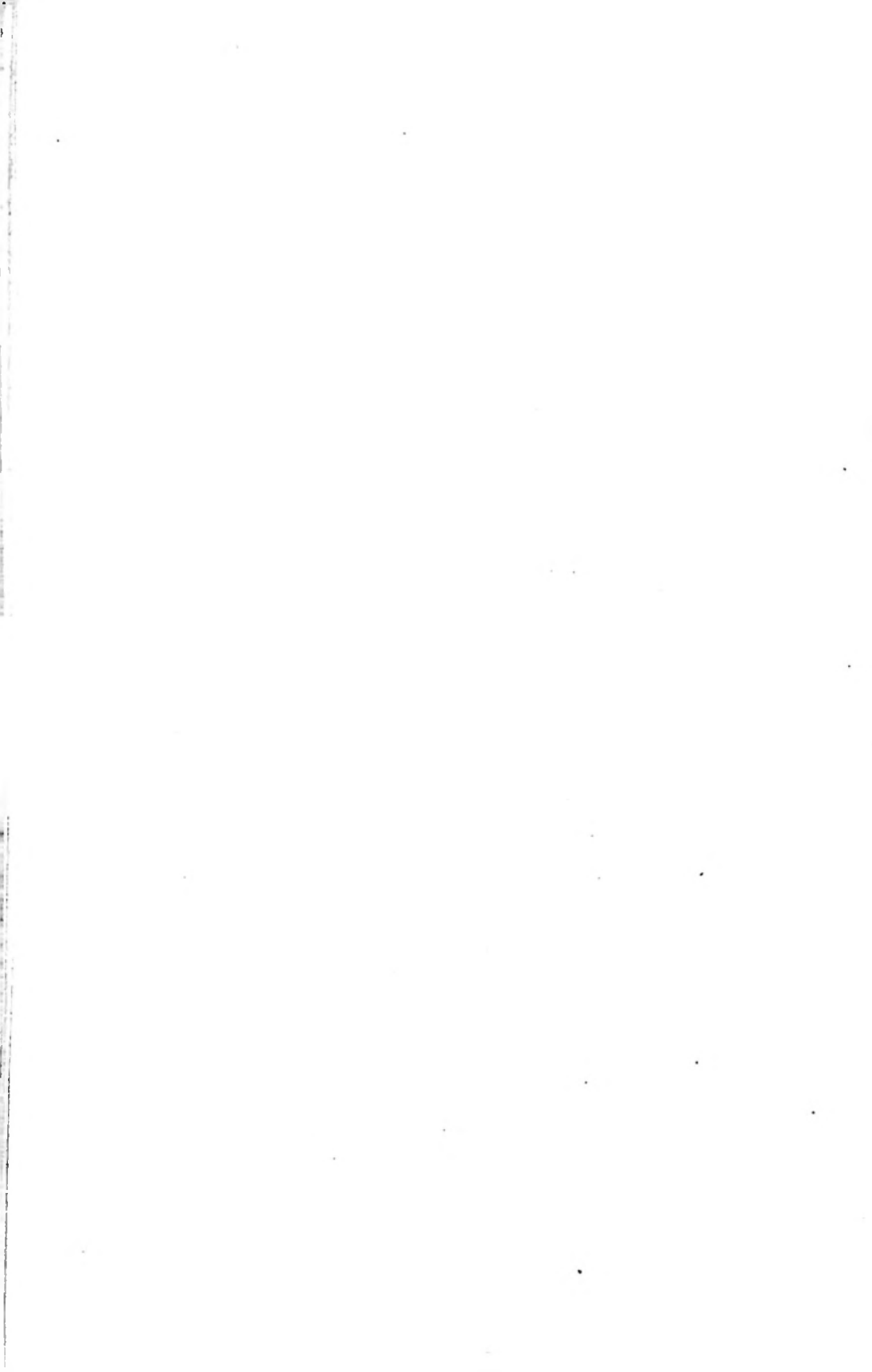
Ik zeg dit nu niet om alles af te keuren wat door den geachten spreker is gezegd, maar alleen om te doen nitkomen dat hij m. i. de zaak wel wat overdreven heeft voorgesteld, waarschijnlijk doordien hij zich heeft laten medesleepen door zijn onderwerp, dat hij con amore heeft behandeld.

Dat de Duitschers wat het schoolwezen betreft zoo dom en de Engelschen zoo practisch zouden zijn als de heer van Dam zulks heeft afgeschilderd, hierop is zeker veel af te dingen. De public-school is zeker wel goed, maar de scholen in Duitschland en de hoogere burgerscholen bij ons zijn naar het mij voorkomt toch beter.

Met mijn dank overigens aan den geachten spreker, breng ik ook dank aan de andere heeren, die aan het debat hebben deelgenomen en wanneer nu niemand meer het woord verlangt, dan verklaar ik de discussiën afgeploopen en sluit ik deze vergadering.

De Secretaris,

G. N. H. SCHULTZ VAN HAEGEN.

A A N T E E K E N I N G E N .

1. blz. 325. China levert opnieuw in de geschiedenis een tref-
fend bewijs van de gevaren waaraan, als een goed schip zonder
stuurman, een volk met zeer voortreffelijke eigenschappen is
blootgesteld door gebrekkige staatkundige leiding. De Chinees
is arbeidzaam, sober, taai, volhardend en geduldig, meer dan
eenig ander. Aan zich zelve overgelaten, verdringt hij, waar
ook ter wereld, alle mededingers rond hem. Zoowel in Indië,
als in Amerika is hij gevreesd. Toch delft hij, enkel door de
schuld der goed geëxamineerde en z. g. geleerde mandarijnen,
vol doode wetenschap, het onderspit in den strijd tegen den
tengeren Japanner en zijne uitnuntende, schrandere leiders.
In de »Cosmopolitan» zegt lord Wolseley »dat de Chineezee
alle geestelijke en lichamelijke eigenschappen bezitten, die een
volk noodig heeft om groot te worden. Zij beminnen» — zoo
gaat hij voort — »hun geboorteland met eene bijna bijgeloovige
vereering; zij gelooven in hunne eigen voortreffelijkheid en
verachten alle andere rassen. Zij zijn flinke mannen, begiftigd
met groote volharding, ijverig en spaarzaam; zij hebben weinig
behoefden en kunnen van een beetje armzalig voedsel leven.

Volstrekt onverschillig voor den dood, zijn zij dapper en nit-
stekende soldaten als zij goed worden gevoerd. »Ik heb hen
in het vuur gezien en bemerkte dat zij rustig en koelbloedig
het gevaar onder de oogen zien.» Wie zich aan een ander
spiegelt, spiegelt zich zacht. Zeer waarschijnlijk zal de vrede
tusschen Japan en China tot een bondgenootschap leiden, dat
in de toekomst de twee tegenstanders doet samengaan om de
leer van »Azië voor de Aziaten» in practijk te brengen. Het be-
hoeft geen betoog dat daardoor Nederlands militaire positie in
Zuid-Azië in hare grondslagen aangetast en gewijzigd wordt.

². blz. 326. Treffend zijn de woorden van *Wagner* in zijn merkwaardig geschrift »*Justice*": Ce n'est pas d'hier que des yeux attentifs ont constaté une sorte de dépression du sens moral. Pour la remarquer aujourd'hui, l'attention est superflue: le phénomène s'accuse et saute aux yeux.

Aux écarts de conduite, ont succédé les écarts, plus graves, de principes. Le sophisme est remonté des actes isolés jusqu'au centre directeur, la conscience. Nous assistons aux symptômes de décomposition morale les plus inquiétants. Le mal n'est plus le mal; le bien n'est plus le bien. La volonté niée, la responsabilité affaiblie subissent une sorte d'éclipse."

En hij laat er op volgen: »Malheur à celui qui croise les bras, parce qu'il se considère comme trop insignifiant: Ne rien faire est la pire façon de mal faire."

Zie ook van denzelfden schrijver in hetzelfde werk:

»Patrie. Humanité; verder in »*Jeunesse*": L'action. Discipline. Travail. Patrie et rôle social de la Jeunesse. Eindelijk in »*Vaillance*": A la conquête de l'énergie. L'obéissance. L'éducation héroïque. L'honneur viril. L'esprit de la défense (»La défense n'est pas un droit mais un devoir.") en *Sursum corda*.

Zie voorts:

MARTIN. L'éducation du caractère;

J. PAYOT. L'éducation de la volonté.

FENCK BRENTANO. L'homme et sa destinée.

³. blz. 333. Merkwaardig is het »Extrait des Comptes rendus de l'Académie des sciences Morales et Politiques (séance du 16 Janvier 1886). Dat behelst:

Le surmenage intellectuel et les habitudes sédentaires dans les écoles. — Au nom de l'hygiène, M. G. Lagneau vient protester contre les usages en vigueur dans nos écoles et les funestes conséquences qui en résultent pour produire l'abâtardissement de la race et la propagation des maladies constitutionnelles et héréditaires.

Déjà MM. Thiers, Carnot, de Laprade, Duruy, Jules Simon, Gréard ont insisté sur la nécessité de limiter le travail intellectuel des écoliers. En dépit de ces remontrances, auxquelles on aurait dû déférer, car elles venaient d'hommes dont l'expérience était consommée et la clairvoyance non suspecte, il semble qu'on n'ait eu d'autre souci que d'augmenter le fardeau déjà trop lourd des jeunes étudiants: les programmes se sont

étendus: les représentants de toutes les connaissances ont rivalisé d'ardeur pour introduire leurs études dans l'enseignement et donner à cet enseignement la sanction des examens.

C'est absurde et, de plus, extrêmement dangereux.

M. Lagneau démontre que les effets du mauvais éclairage des salles et de l'encombrement des dortoirs, des attitudes vicieuses, des habitudes sédentaires, de l'immobilité prolongée, sont la *myopie*, la *scoliose*, les *déviation de la colonne vertébrale*, les *maux d'estomac*, la *carie dentaire*, enfin la *tuberculose*.

Le surmenage intellectuel détermine des céphalalgies rebelles, des épistaxis répétées, la fatigue mentale, un véritable épuisement cérébral.

M. Lagneau conclut en demandant qu'on modifie les plans d'enseignement et les programmes d'examen en vue d'alléger le fardeau trop lourd à porter qu'on impose à des enfants et à des jeunes gens; il demande surtout que les heures enlevées au travail intellectuel soient données à des exercices militaires en plein air, à des promenades instructives, à la gymnastique, etc.: il réclame enfin, pour les jeunes gens plus âgés, un supplément d'espace, de liberté et d'exercices physiques.

Zie voorts:

Revue des deux mondes 15 Mai 1887:

JULES ROCHARD. L'éducation hygiénique et le surmenage intellectuel.

E. MANEUVRIER. L'éducation de la bourgeoisie sous la république. In 't bijzonder de hoofdstukken: Le bourrage. Le psittacisme. — La détention universitaire. — L'atrophie de la volonté. L'emploi du temps. — La question de l'internat. — L'éducation du courage. L'éducation militaire de la bourgeoisie. — L'aristocratie dans la démocratie.

VICTOR DE LAPRADE de l'Académie. L'Education homicide.

J. SIMON. Réforme de l'Enseignement secondaire.

Dr. PETERMANN. Schuldirektor. Die Schäden hervorgerufen durch unsere heutige Schulbildung.

Dr. P. HASSE. Director des Herz. Br. Irrenanstalts. Die Ueberbürdung unserer Jugend auf den höheren Lehranstalten.

Dr. FINKELNBURG. Geh. Reg. Rath und Dr. MÄRTLIN San. Rath. Einfluss der heutigen Unterrichtsgrundsätze in den Schulen auf die Gesundheit des heranwachsenden Geschlechts.

(Een zeer opmerkelijk, leerrijk geschrift.)

Dr. LORINER. Zum Schutze der Gesundheit in den Schulen.

ZIEGLER. Die Frage der Schulreform.

(Dit werk, in 1836 verschenen, luidde het eerst de alarmklok.)

Mr. KERKHOVEN. Een protest tegen de éenzijdige opvoeding der jeugd in Nederland.

QUANJER. De school van een geneeskundig standpunt beschouwd.

Annales d'hygiène publique et de médecine légale, tome XXX N°. 6. Congrès international d'hygiène et de démographie de Buda-Pesth par le Dr. REISS.

Nagenoeg alle geneesheeren door mij geraadpleegd achten de programma's onzer hoogere burgerscholen en gymnasia te omvangrijk; slechts een enkele achtte ze een kwaad, doch onvermijdelijk door den drang der omstandigheden. Engeland bewijst het tegendeel.

Opmerkelijk is de statistiek betreffende de krankzinnigheid door overmatigen arbeid van den geest. Deze bedraagt, onder 100 krankzinnigen, in gestichten opgenomen:

tijdvak.	mannen.	vrouwen.	Totaal.
1882—84	3,2 $\frac{1}{10}$	0,6 $\frac{1}{10}$	1,9 $\frac{1}{10}$
1884—85	3,2 $\frac{1}{10}$	1,1 $\frac{1}{10}$	2,2 $\frac{1}{10}$
1888—90	4,2 $\frac{1}{10}$	2,1 $\frac{1}{10}$	3,2 $\frac{1}{10}$

Het tijdperk 1890—'94 is nog in bewerking.

Het totaal cijfer loopt weer van 3 tot 4 $\frac{1}{10}$.

De aanwas is dus sterk. Opmerkelijk is het verschil tusschen het cijfer der beide geslachten.

Dr. W. P. RUYSCH, Adviseur voor de medische en veterinaire politie, schrijft o. a. »Ik voor mij acht zeer beslist vereenvoudiging onzer schoolprogramma's noodzakelijk, zoomede het meer op den voorgrond treden van doelmatige lichaams-oefeningen, gymnastiek, zwemmen, dansen, schermen, exerceeren en vooral van doelmatige spelen. Niet alleen uit een physiologisch maar ook uit een psychologisch oogpunt is vereenvoudiging gewenscht.»

De Fransche hygiënist FONSAGRIVES zegt o. a.: »L'humanité s'en va par le cerveau; elle peut être sauvée par les muscles, mais il n'y a pas de temps à perdre.»

Volgens BASENAT sterft het 7e deel der menschen aan toring, en zou dit aantal vermoedelijk veel grooter zijn, wanneer niet vele toringlijders aan bijkomende, snelverlopende ziekten te gronde gingen. Op de sectie-tafel vindt men op de drie lijken er

één, waaraan teringachtige veranderingen zijn te constateeren.

⁴ blz. 333. Zie o. a. Dr. M. STRAUB. Over de zorg voor de oogen in de school. »De bijziendheid is een *verkregeu* gebrek. Zij ontstaat alleen in de jeugd, dus in het groeiende oog, op den leeftijd, dat onderwijs wordt genoten, door het onderwijs.»

⁵ blz. 334. Omtrent de ptomaïne deelt LAGRANGE in zijn »Physiologie des exercices du corps" mede: M M BROWN SEQUARD et D'ARSONVAL dans une communication faite à l'Académie des sciences le 16 Janvier 1888, ont montré que l'haleine humaine renferme un poison des plus actifs, un *alcaloïde* capable de tuer en deux heures un animal auquel on l'injecte. Les miasmes exhalés par la respiration et par la peau qui se trouvent dans l'air expiré et dans les émanations cutanées, en quantité presque infinitésimale, sont doués d'une puissance toxique des plus redoutables." Zie verder in hetzelfde werk: Le surmenage *aigu*, *suraigu* et *subaigu*. Les maladies de surmenage. *L'auto-infection* et *l'auto-typhisation*. Le surmenage dans l'armée. — Les colonels *trop-remuants*.

⁶ blz. 335. Even leerrijk als treurig zijn de uitkomsten van het onderzoek, ingesteld door AXEL KEY, hoogleeraar te Stockholm. Deze heeft zich niet bepaald tot enkele, maar, op het voetspoor van Dr. HERTEL, tot alle *schoolziekten*. »*Keine zufällige*, acute Krankheit, wurde in Rechnung gezogen."

»Bei der Bearbeitung der Primärtabellen wurde das Prinzip beobachtet, dass in den Fällen, wo die Angabe die Veranlassung zu irgend einem Zweifel bote, ob ein Schüler als krank oder gesund aufgenommen werden sollte, derselbe immer als gesund eingestellt wurde." Het onderzoek had plaats in de eerste helft van het voorjaar. De uitkomsten geeft het bijgaande graphisch overzicht. Commentaar is overbodig.

AXEL KEY's arbeid is een baanbrekend standaardwerk, dat algemeen diepen indruk heeft gemaakt. Het is in het Duitsch bewerkt door den bekenden hoogleeraar Dr. LEO BURGERSTEIN, onder den titel: »AXEL KEY's Schulhygiënische Untersuchungen."

KEY geeft een groot aantal tabellen en graphische voorstellingen. Daaromtrent merkt hij o. a. op.

»Am höchsten von allen Kurven liegen hier die für *Lungen-*

leiden. Zu diesem sind bloss die Leiden in den Lungen oder den Kehlkopf selbst gerechnet, all andere Leiden, welche sonst mit Fug zu den Leiden der Respirations-organe gezählt werden können, habe ich abgerechnet, um die Gruppe so scharf abgegrenzt als möglich zu erhalten."

Der Höhe nach folgt zunächst auf die Kurve der Lungenkrankheiten die für *Magen* und *Darmkanäle*.

Eine sehr bestimmt hervortretende Steigerung in den höheren Klassen der Schulen zeigen die *Herzleiden*."

KEY had geen beter motto kunnen kiezen dan het gevelgelde woord van Lord Derby: »Those who do not find time for exercise will have to find time for illness."

Zonder staal in het bloed is het goud in de beurs zonder waarde. KEY merkt op hoe bij een lichaamsgewicht van 65 KG. het gewicht der ruim 500 spieren alleen 35 KG. bedraagt. En hij zegt: »Schon daraus ist zu entnehmen, wie gross der Einfluss des Zustandes der Muskeln für das Wohlbefinden des ganzen Körpers sein muss. Diese Bedeutung wird in hohem Grad durch den starken *Stoffwechsel* gesteigert, der in den Muskeln stattfindet, und durch den Einfluss, den ihre Thätigkeit auf Zirkulation, Respiration, Wärmebildung und die ganze Ernährung im Organismus ausübt, sowie nicht zum mindesten dadurch dass sie von allen Organen des Körpers am meisten der Herrschaft des Willens unterworfen sind, und dass ihre Thätigkeit auch noch in direkter Verbindung mit einer Thätigkeit des peripherischen Nervensystems steht.

In den unthätigen oder zu wenig geübten Muskeln zirkuliert eine vergleichsweise kleine Quantität Blut; die Muskeln werden schlecht ernährt und wenig entwickelt, ja, wenn die Unthätigkeit zu gross ist, erleiden sie krankhafte Veränderungen, sie »degenerieren". — De ruim 30 millioen hartslagen per jaar verrichten meer dan 15 millioen KGM. arbeid. Als een locomotief een meter wordt opgetild, is $\pm$ 36 duizend KGM. arbeid verricht.

Per dag gebruikt de mensch ruim 9000 liter of 9 KG. lucht.

Behalve AXEL KEY, kan nog geraadpleegd CLEMENT DUKES. »Health at school," London 1894, opgedragen aan de nagedachtenis van Thomas Arnold.

Het bekende werk van BAGINSKY »Handbuch der Schulhygiene" is verouderd. Een nieuwe druk is in bewerking.

Zie ook in het frisch geschreven boek van J. LUBBOCK »The

pleasures of life" het hoofdstuk »health." Voorts: SPENCER Education en J. S. BLACKIE Self culture.

7. blz. 340. Zie over het spel vooral in de open lucht het zeer belangwekkend geschrift van Dr. F. LAGRANGE. L'hygiène de l'exercice chez les enfants et les jeunes gens 5e édition 1894. Inzonderheid: -- Les exercices naturels. Les exercices en plein air. (o.a. blz. 87 waar hij schrijft: »Un homme qui travaille vicie l'air comme quatre et a besoin de respirer comme sept.") Le Physique et le Moral. Rôle hygiénique du plaisir. L'éducation du courage.

De HH. DISSE EN LABBETÉ wijden in »Het bewegings-spel" eenige zeer schoone bladzijden aan de waarde van het spel voor de jeugd en de maatschappij. Bovendien geven zij eene beschrijving van 235 verschillende spelen.

Eindelijk verdienen zeer de aandacht de opmerkingen, van den Hoogleraar GUYE over »De hygiënische beteekenis der Gymnastiek op de lagere School," (opgenomen in het onlangs verschenen Verslag van den toestand van het lager onderwijs in de Gemeente Amsterdam over 1894.)

8. blz. 345. Zie over het internaat, dat in Frankrijk welig tiert, dank zij Napoleon, de geschriften van JULES SIMON en MAXEUVRIER, reeds genoemd. Verder: FERNETIL. La Réforme de l'enseignement public, en vooral ook MICHEL BRÉAL. Excursions pédagogiques. — Coup d'œil sur nos lycées page 311--331.

ALFRED FOUILLÉE. Revue des deux mondes. 15 Mai 1880. La réforme de l'enseignement en France.

ADAM. Notes sur l'administration d'un lycée.

MAXIME DU CAMP. Souvenirs littéraires.

TAINE. Origines de la France moderne. Le Régime Moderne. t. II. liv. III. Chap. III.

9. blz. 345. Over de Engelsche scholen, en in 't bijzonder over de Public schools kan men raadplegen:

Dr. EKKER. Voorbereidend hooger onderwijs. Zwolle. De Erven Tijl 1874. (Een alleszins aan te bevelen geschrift, even leerrijk als keurig van vorm).

WIESE. Deutsche Briefe über Englische Erziehung. Berlin 1877.

DE COUBERTIN. L'éducation en Angleterre.

(Zie mede van dienzelfden schrijver: L'éducation anglaise en France).

MAX LECLERC. L'éducation des classes moyennes et dirigeantes en Angleterre.

H. CRAIK. The State in its relation to education.

HOWARD STAUNTON. The great schools of England.

K. GRUNDSCHIED. Das Schulwesen Englands.

(Het oordeel van dezen schrijver luidt zeer ongunstig).

TOM BROWN'S School Days. By an old Boy.

J. WUTTRIG. Thomas Arnold der Rektor von Rugby. Ein Beitrag zur Geschichte des englischen Erziehungswesens.

¹⁰, blz. 350. Geen beter middel tot een beschavenden invloed op het volk dan het spel.

Warm mag ik ook mijnen kameraden in het leger aanbevelen het leerrijk, frisch geschreven werk van den bekenden Italiaanschen Hoogleraar in de physiologie ANGELO MOSSO: »Die körperliche Erziehung der Jugend,» vertaald door Johanna Glinzer. Dit geschrift, met de werken van LAGRANGE zijn uimuntend geschikt voor elke regiments-bibliotheek. Het werk van Mosso is juist voor militairen van groot belang, omdat deze schrijver oud-officier van gezondheid is, wien blijkbaar de legerbelangen na aan 't hart liggen.

Mosso behandelt o. a. op zeer belangwekkende wijze het Duitsche en het athletische turnen; het schijfschieten, de ransel en de marschen. Hij is een warm voorstander van de Engelsche opvoeding. »Die Englischen Studenten» schrijft hij, »die einen grossen Teil des Tages im Freien zubringen, die sich spielend ermüden, sind leichter zu lenken als die unseren. Niemand wird sich erinnern, dass Strikes oder Widersetzlichkeiten in den englischen Universitäten vorgekommen wären. In den körperlichen Uebungen ist ein vorzügliches Mittel gefunden, die überströmenden Jugendkräfte anstoben zu lassen, die Anstrengung ist ein wirksames Mittel gegen viele Uebel, und die *athletischen Spiele sind eine ausgezeichnete Schule für Disziplin*. Eine Bootfahrt von acht Ruderern, eine Partie football oder cricket lassen sich nicht gewinnen ohne absolute Disziplin. Auch bei der Wahl der Vorkämpfer auf den Universitäten, bei der Herrschaft, welche die Hauptleute ausüben, in allem macht sich der Geist der Disziplin und zugleich der Gleichberechtigung gel-

tend, welcher der sächsische Volksstamm vor allen andern Völkern auszeichnet."

Hier wordt het doel in het hart getroffen.

In het schoolspel, goed geleid, ligt het groote geheim der schooltucht. Opvoedingsgestichten met beperkte schoolprogramma's en rijke lichaamsbeweging kennen, doch niet onder een ALVA, maar een ARNOLD, ongeregeldheden, samenrotting, noch gewelddadig verzet.

Als Mossò oordeelt ook MAC LECTER: «Les jeux nationaux, jeux de plein air, exigent une grande dépense d'énergie physique: ils éliminent les toxiques accumulés dans l'organisme par la vie sédentaire et oxydent rapidement le sang appauvri par l'atmosphère viciée des villes. Ce sont aussi d'excellentes écoles de sang-froid et de discipline: jeux de discipline, l'Anglais les a choisis parce qu'ils forment la décision, le coup d'œil, l'esprit d'initiative, parce qu'ils exigent le respect d'une règle invariable, minutieusement établie, et l'obéissance au chef, au «capitaine.» L'obéissance librement consentie, mais observée sans faiblesse ni murmure, le respect de l'autorité confiée au plus fort, au plus adroit, au plus expérimenté, au plus digne, en un mot: voilà des qualités qui, gagnées à l'école, accompagnent l'Anglais dans la vie. L'influence morale exercée par les jeux ainsi pratiqués est indéniable: elle est reconnue, proclamée par tous les éducateurs anglais sans exceptions. Prenez deux écoles dans la même ville, à Manchester par exemple, toutes deux d'externes, s'adressant à la même clientèle. L'une située dans l'intérieur de la ville, n'a point de champ de cricket ou de foot-ball: l'autre, située hors de la ville, possède tout l'espace nécessaire. Le «ton» est bien meilleur dans la seconde où l'on joue que dans la première où l'on ne peut pas jouer: le fait même que les enfants s'associent, s'organisent, se disciplinent par les jeux et pour les jeux, relève singulièrement le niveau moral, la tenue d'une école."

Behalve de bekende Engelsche spelen cricket, foot-ball, enz. staat in Engeland vooral het roeien in hoogaanzien. Waareen school in de nabijheid is, wemelt de rivier van bootjes. Elders wordt veelal het roeien verboden!

Toch ontdekt men in het buitenland vooruitgang. In 1890 werd door den Minister van Onderwijs in Oostenrijk bevolen de noodige maatregelen te nemen om de leerlingen der verschillende scholen in de gelegenheid te stellen 's zomers te zwemmen en 's winters schaatsen te rijden.

Hier te lande dreigt de sport in botsing te komen met de school en daardoor een bron van zwakheid te worden. Aan wie de schuld?

¹¹. blz. 351. Zie o. a. J. R. SEELEY. The expansion of England. Two courses of lectures.

Volgens opgaven in het Engelsche Lagerhuis van den Voorzitter van den Board of trade is de bevolking in Engeland sedert de jaren 1871—73, de jaren van den grootsten bloei der nijverheid, met zeven millioen zielen vermeerderd, waarvan drievierde gedeelte tot de arbeidersklasse behoort. Niettegenstaande deze stijging van het aantal arbeiders, zijn de loonen gestegen, is het aantal armlastigen tot de helft verminderd en is voor alles de koopkracht der arbeiders door de daling der prijzen belangrijk vermeerderd. Het gebruik van vleesch per hoofd der bevolking is sedert drie jaren 15 %, van suiker 62 %, van thee 30 % en van tabak 19 % gestegen.

Het Britsch-Indische leger telde in Juni 1894 22370 militairen, lid eener afschaffersvereeniging, alzoo een derde der geheele legersterkte.

¹². blz. 354. Behalve de voorgestelde middelen, hoofdzakelijk van militairen aard, komen op het gebied der volksofvoeding in aanmerking: beperking der schoolprogramma's en der schooltijden; wijziging der schooluren teneinde in den winter, van 15 November—1 Februari, de lessen te 3 uur n.m. te kunnen eindigen, als kunstlicht ontbreekt, en des zomers de school te kunnen sluiten niterlijk bij 24° C.; vermindering der eischen ter benoeming tot verschillende betrekkingen; het bevorderen van gymnastische oefeningen en spelen, het zwemmen, roeien en zeilen; het schermen en schieten; het wiel- en schaatsenrijden; het organiseren van volksspelen en wedstrijden; het oprichten van speeltuinen, het aanleggen van schoolvelden; het maken van schoolwandelingen; het geven van zangonderricht in de open lucht; het aanleggen van natuurkundige verzamelingen; invoering van handenarbeid op de scholen; het oprichten van volksbaden; het aanstellen van schoolartsen; het verspreiden van juiste begrippen aangaande volksgezondheid en de eischen der gezondheidsleer, vooral met betrekking tot beweging, ventilatie en voeding.

Er is geen beter middel tot bescherming van den landbouw

dan verhooging der werkkraft van den werkman door bevordering van het gebruik van dierlijk voedsel.

Hoe nuttig het zangonderwijs in de open lucht is, bewijst de zwakke adembaling der doofstommen. Zij kunnen een kaars in hunne onmiddellijke nabijheid te nauwnood uitblazen.

¹³. blz. 355. Niets is gevaarlijker voor den vrede dan het streven der volgelingen van Tolstoï, ook der leden van den vredebond, Pax Humanitate, e. s., die wenschen dat Nederland aan Europa het voorbeeld zou geven van algemeene ontwapening.

Zie o. a. Tolstoï over algemeen dienstplicht, in zijn geschrift: »Het Koninkrijk Gods is in U,» waarvan onlangs eene Nederlandsche uitgave verscheen.

Niets is zoo duur als weerloosheid. »Il vaut mieux courir risque de faire une guerre malheureuse que de donner de l'argent pour avoir la paix.»

Het is juist een eeuw geleden dat wij kennis gemaakt hebben met de verschillende voordeelen der weerloosheid, niet het minst met die van financieelen aard. Tevens hebben wij toen geleerd hoe imitatie van den buurman met noodzakelijkheid tot annexatie voert. Met het navolgen van den vreemdeling sleept men het paard van Troje binnen de veste.

Van 1795—1803 is aan de Fransche broeders door de Bataven 615 millioen betaald voor de vrijheid, gelijkheid en broederschap. Onze schuld steeg tot 1126 millioen. Daarentegen behielden de Franschen Staats-Vlaanderen en Limburg en nam Engeland onze koloniën in bezit. Het soevereine volk werd de gehoorzame dienaar der Fransche generaals, die met waarde-looze assignaten betaalden, over 1795, alleen in Holland o. a. tot een bedrag van ruim 2¼ millioen gulden. Het Fransche garnizoen kostte den lande 74 millioen. Kerken en publieke gebouwen werden gebruikt als kazerne of stal. Toeh was in tal van gemeenten eene inkwartiering regel van 3 à 6 man bij den kleinen burger, van 12 en meer bij ruimer behuisden.

¹⁴. blz. 361. De meening, hier uitgesproken, wordt op merkwaardige wijze gestaafd door den Russischen Generaal DRAGONIKOW, waar hij eerst vraagt: »Par quels moyens «enraciner» la discipline? Je dis «enraciner» et non «greffer», parce que, chez nous, l'homme du peuple, à de rares exceptions près, arrive au service déjà discipliné, grâce à la discipline de la famille,»

en daarop volgen laat: »Il ne reste donc qu'à développer ce germe dans la direction de notre spécialité." En hij vervolgt:

»Une troupe élevée *dans le sentiment du devoir*, disposée à accomplir ses obligations, honnêtement, coûte que coûte, *jusqu'à la mort*, s'il le faut, et dans toutes les situations, c'est à dire loin du chef aussi bien que sous ses yeux peut ne pas avoir au tir des pour cent mirabolants, ne pas être très-adroite à la gymnastique, ne pas se montrer très-brillante à l'exercice. Bref, elle peut avoir l'air peu disciplinée dans le sens étendu du terme. Mais, dans l'acception étroite et sainte du mot, elle est disciplinée. Elle pourra se tromper de pied, jamais de chemin. Et dans les moments critiques, elle sera préférée, certes, à celle qui décrochent les meilleurs pour cent, qui défilent magnifiquement, mais qui ne sont pas aussi sûres, aussi solides, peut-être parce qu'on s'y est trop consacré à tous ces arts, au détriment de ces habitudes intimes, qui ne s'alignent pas en rangs, qui ne font pas de sauts, qui ne perchent pas de planches, mais sans lesquelles le soldat n'en est pas un.

Un paysan primitif, grossier, sacrant à tort et à travers, réfractaire à toute forme de civilité, mauvais tireur, mais qui mourra plutôt que d'abandonner son poste ou de reculer dans l'accomplissement d'un ordre, est certes plus discipliné qu'un tireur de premier ordre, ferré sur l'exercice et débrouillard, mais qui carottera ou qui caponnera dès qu'on aura le dos tourné. Celui-ci n'est pas discipliné. C'est tout uniquement un »propre à rien" dans notre affaire, malgré tous ses talents."

¹⁵. blz. 366. Van 1877 tot 1886 bedroeg het gemiddeld aantal plaatsvervangers 1685 en dat der nummervervisselaars 677, alzoo samen 2302.

Daarna bedroegen die getallen in het

jaar.	plaatsvervangers.	nummervervisselaars.	Totaal.
1887	1662	791	2453
1888	1358	653	2011
1889	1489	650	2139
1890	1347	698	2045
1891	1288	689	1977
1892	1159	658	1817
1893	1141	599	1740

De bovenstaande getallen zijn ontleend aan »De practijk der

Militiewet" door J. DE WAAL. Zie N°. 34 en 35 van het Militair Weekblad 1894.

16. blz. 367. De hier voorgestelde maatregel maakt wel een kort verblijf voor den onderwijzer in het leger mogelijk, doch niet waarschijnlijk. De practijk zal leeren dat verschillende aanstaande onderwijzers den minimum-diensttijd uit eigen beweging overschrijden. Dit zal nog bevorderd kunnen worden door enkele drijfveeren, die men daartoe in de regeling kan nederleggen.

De gunstige vooruitzichten, voor den onderwijzer geopend, zullen medewerken tot vermeerdering van het aantal aanstaande onderwijzers.

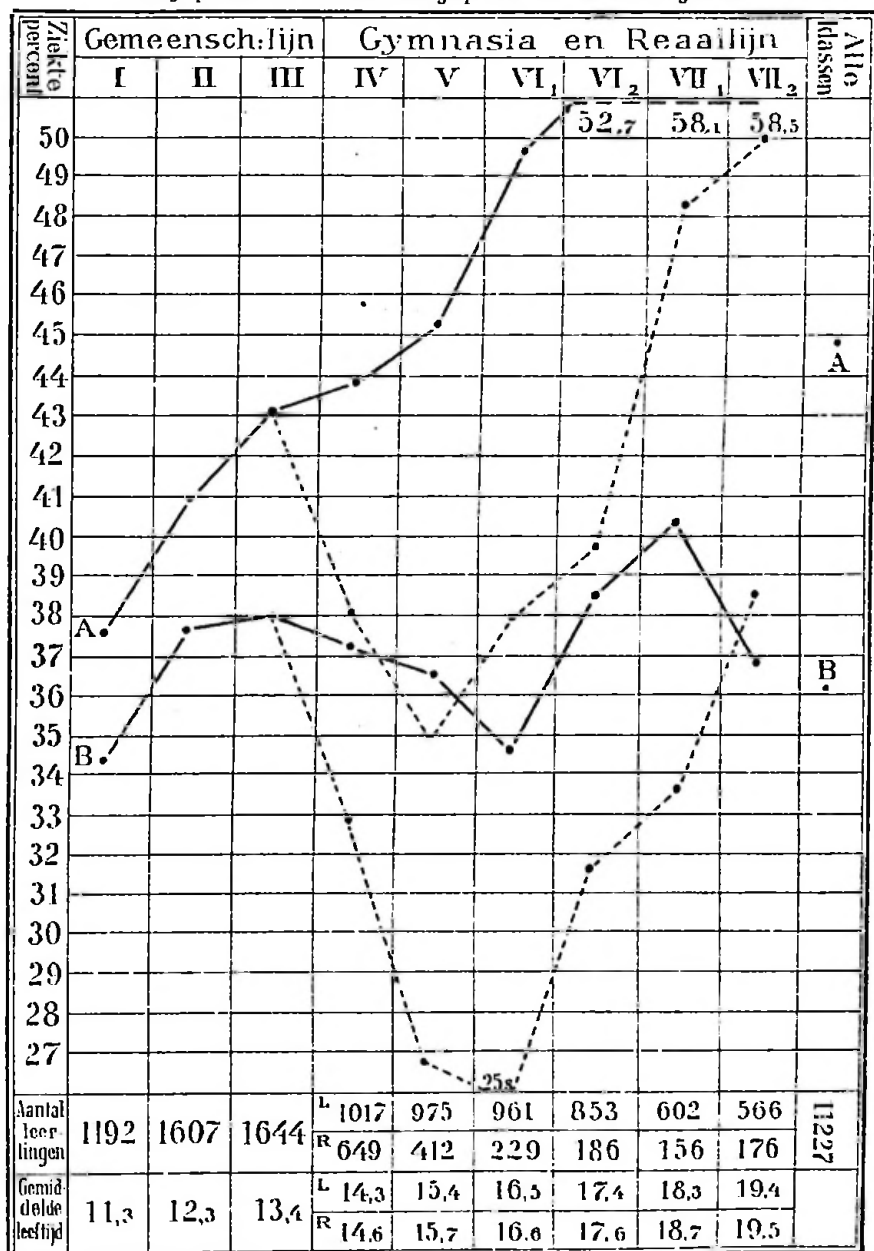
De maatregel wekt dus in de bevolking een stroom op, die zich door het leger naar de school wendt. Er is dus winst naar beide zijden. De levende strijdkrachten worden versterkt in school en leger.

17. blz. 368. De hier bedoelde oefeningskampen moeten onder alle opzichten beantwoorden aan de eischen niet alleen van militairen aard, maar ook der hygiëne. Zij moeten in den vollen zin des woords een gezondheidsoord zijn, waar een strenge tucht wordt gehandhaafd: eenvoudige, doch uitmuntend voedsel wordt verstrekt, en reine zeden worden gekweekt. Sterke drank kan daar volkomen worden geweerd; door doelmatige lichaamsspelen kan er voor ontspanning en ontwikkeling in gelijke mate zorg worden gedragen, en op veredeling van den volksgeest in den meest gezonden zin krachtig worden ingewerkt.

De gelden voor die kampen zullen alleszins productieve uitgaven zijn. Trouwens, het geld voor alle voorgestelde maatregelen kan geheel gevonden worden uit de sommen, bespaard door het belangrijk incompleet der vrijwilligers.

Gezondheidstoestand in de Zweedsche Gymnasia en Reaalscholen met inbegrip (A) en zonder inbegrip (B) der kortzichtigheid.

— Gemeenschappelijke en Gymnasialijn. ----- Reaallijn.